

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษายุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. บริบทของบ้านและวัดโพธิ์ประทับช้าง
2. หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
3. ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
4. ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน
5. ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
6. ความรู้เกี่ยวกับประเพณี
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบความคิดในการวิจัย

บริบทของบ้านและวัดโพธิ์ประทับช้าง

การวิจัยและพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม วัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านโพธิ์ประทับช้างโดยตรง ซึ่งมีข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องดังนี้

ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของสมเด็จพระเจ้าเสือ หรือหลวงสรศักดิ์ หรือสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 ซึ่งประสูติที่ตำบลโพธิ์ประทับช้าง แล้วนำรกไปฝังไว้ใต้ต้นโพธิ์กับต้นมะเดื่อ จึงเป็นเหตุให้มีการจัดสร้างวัดอันเป็นโบราณสถาน คือ อุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้าง ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำพิจิตรเก่า ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าเสือสร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงชาติภูมิ เมื่อ พ.ศ.2242 และศาลพระเจ้าเสือดั้งอยู่บริเวณสวนสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำยมบริเวณหน้าว่าการอำเภอ ราษฎรรวมใจกันสร้างเพื่อเป็นที่สักการบูชาเมื่อ พ.ศ.2517 ภายหลังปี พ.ศ.2546 ได้ตั้งศาลพระเจ้าเสือขึ้นใหม่ ณ บริเวณหน้าพระอุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้าง ริมฝั่งแม่น้ำพิจิตรเก่า อีกทั้งส้มโอท่าช่อยอันลือชื่อของจังหวัดพิจิตรมีพื้นที่ปลูกอยู่ในเขตตำบลโพธิ์ประทับช้างเป็นส่วนใหญ่อีกด้วย (สภากาชาดไทย กรมศิลปากร, 2546 : 3)

ปี พ.ศ.2538 หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิจิตร ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร ได้ประกาศเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม วัดโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความสำคัญในอดีต และสภาพทางกายภาพของแหล่งศิลปกรรม เพื่ออนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมของแหล่งศิลปกรรม เพื่อกระตุ้นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนตระหนักถึงความสำคัญ และรับผิดชอบร่วมกันในการเอาใจใส่ควบคุม ดูแลรักษาและอนุรักษ์อย่างถูกต้อง และเพื่อวางแผนการจัดการและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร, 2538 : 4-5)

ดังนั้น ในปัจจุบันอำเภอโพธิ์ประทับช้างจึงเป็นแหล่งการท่องเที่ยวที่สำคัญ นั่นคือ โบราณสถานอุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้าง ศาลพระเจ้าเสือ และสวนส้มโอท่าชอย อันทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม โดยทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือมีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนในความรับผิดชอบในหน้าที่เฉพาะตนอย่างเหมาะสม อันจะช่วยให้วัดโพธิ์ประทับช้างซึ่งเป็นแหล่งโบราณสถานศิลปกรรมของชาติ มีความสวยงาม ทรงคุณค่า ติดตราตรึงใจเชิงประวัติศาสตร์ในสายตาของนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน อีกทั้งในสภาพการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลทำให้ประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในเขตความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง มีความจำเป็นต้องปฏิบัติตนอย่างมีกฎ กติกาทางสังคม โดยเฉพาะยุทธศาสตร์การพัฒนาการศึกษา วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งได้วางแนวทางการพัฒนาอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไว้

สภาพบริบททั่วไปของอำเภอ - หมู่บ้านโพธิ์ประทับช้าง

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร (2538 : 11-15) แสดงข้อมูลอำเภอโพธิ์ประทับช้างไว้ดังนี้

หมู่บ้านโพธิ์ประทับช้าง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำพิจิตรเก่า ต่อมาแม่น้ำพิจิตรเก่าเกิดต้นเนิน เพราะแม่น้ำเปลี่ยนทางเดินราวเมื่อ 100 ปีเศษมาแล้วนั้น ประชาชนได้อพยพไปอยู่ที่อื่น โดยเฉพาะริมฝั่งแม่น้ำยม บ้านโพธิ์ประทับช้างและวัดจิ้งหรีด ต่อมาภายหลังมีผู้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพกันหนาแน่นขึ้น ทางราชการเห็นว่า ตำบลโพธิ์ประทับช้าง และตำบลใกล้เคียง ซึ่งอยู่กับอำเภอเมืองพิจิตรและอำเภอโพทะเลบางส่วนอยู่ไกลเกินไปไม่สะดวก ในการติดต่อราชการจึงยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอโพธิ์ประทับช้างเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2510 และภายหลังได้ยกฐานะเป็นอำเภอโพธิ์ประทับช้าง เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2516 ซึ่งมีข้อมูลที่เกี่ยวข้อง คือ

1. สภาพทางภูมิศาสตร์ - ภูมิประเทศ

โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขาและป่าไม้ ฤดูน้ำหลากจะท่วมเกือบทุกปีมีแม่น้ำยมและแม่น้ำพิจิตรไหลผ่านด้านตะวันออกของพื้นที่อำเภอ สภาพพื้นดินเหมาะสมแก่การทำนาและทำสวน ที่ตั้งที่ว่าการอำเภอโพธิ์ประทับช้าง ตั้งอยู่บ้านท่าตระคร้อ หมู่ที่ 5 ตำบลโพธิ์ประทับช้าง ริมฝั่งแม่น้ำยมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัด ห่างจากตัวจังหวัด 24 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพ ฯ 334 กิโลเมตร มีพื้นที่ 378 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตโดยรอบดังนี้

ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอสว่างงาม จังหวัดพิจิตร

ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร

ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร

ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอขามเฒ่า จังหวัดกำแพงเพชร

2. การปกครอง

อำเภอโพธิ์ประทับช้าง แบ่งการปกครองเป็น 7 ตำบล ได้แก่ ตำบลโพธิ์ประทับช้าง ตำบลวังจิก ตำบลไม้ทำไฟ ตำบลดงเสือเหลือง ตำบลเนินสว่าง ตำบลไม้รอบ ตำบลทุ่งใหญ่ ปกครองส่วนท้องถิ่น 2 รูปแบบ ได้แก่ การปกครองท้องถิ่นรูปแบบสุขาภิบาล 1 แห่ง คือ สุขาภิบาลโพธิ์ประทับช้างตั้งแต่วันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2535 พื้นที่ 17.19 ตารางกิโลเมตร ประชากรในเขตสุขาภิบาล 9,911 คน และองค์การบริหารส่วนจังหวัด (ส่วนอำเภอโพธิ์ประทับช้าง) พื้นที่นอกเขตสุขาภิบาลทั้งหมด

ปัจจุบันเทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง ซึ่งเดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาลโพธิ์ประทับช้าง ได้จัดตั้งตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2535 อยู่ในเขตอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ต่อมาเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลตำบล เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2542 โดยผลของพระราชบัญญัติเปลี่ยนฐานะสุขาภิบาลเป็นเทศบาล มีพื้นที่ในเขตเทศบาล 17.19 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของหมู่ที่ 2, 5 ตำบลโพธิ์ประทับช้าง หมู่ที่ 1, 3, 4, 5, 8, 9 ตำบลไม้ทำไฟ และหมู่ที่ 2, 6, 7, 8, 9 ตำบลวังจิก

3. สภาพเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของอำเภอขึ้นอยู่กับอาชีพ และผลผลิตทางเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ อาชีพหลักคือ การทำนา และทำไร่ ทำสวน

4. สภาพทางสังคม

4.1 การศึกษา : มีโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 36 โรงเรียน (สปช.เดิม) โรงเรียนมัธยมศึกษา (สอญเดิม) จำนวน 2 แห่ง

4.2 การศาสนา: ประชากรร้อยละ 99 นับถือศาสนาพุทธ มีวัด จำนวน 17 แห่ง
สำนักสงฆ์ จำนวน 16 แห่ง

4.3 ศิลปและวัฒนธรรม : โบราณสถานอุโบสถหลวงพ่อดิ วัดโพธิ์ประทับช้าง
ซึ่งสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ แห่งกรุงศรีอยุธยา

4.4 การสาธารณสุข และคุณภาพชีวิต : มีโรงพยาบาลโพธิ์ประทับช้าง
จำนวน 1 แห่ง สถานีนอนมัย 10 สถานี

5. แหล่งท่องเที่ยวสำคัญ

5.1 โบราณสถานอุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้างริมฝั่งแม่น้ำพิจิตรเก่า เป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าเสือสร้างเพื่อรำลึกถึงชาติภูมิเมื่อ พ.ศ.2242

5.2 ศาลพระเจ้าเสือ ตั้งอยู่บริเวณสวนสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำยมหน้าที่ว่าการอำเภอ
ราษฎรรวมใจกันสร้างเพื่อเป็นที่สักการบูชา เมื่อ พ.ศ.2517 ทิวทัศน์ 2 ฝั่งแม่น้ำยมยามอัสดง
บริเวณศาลพระเจ้าเสือน่าชมยิ่ง

5.3 ส้มโท่าซ้อย อันลือชื่อของจังหวัดมีพื้นที่ปลูกอยู่ในเขตตำบลโพธิ์ประทับช้าง
เป็นส่วนใหญ่

ประวัติวัดโพธิ์ประทับช้าง

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร (2538 : 24 – 31) ได้นำเสนอประวัติวัดโพธิ์ประทับช้าง
โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

วัดโพธิ์ประทับช้าง ตั้งอยู่ที่บ้านท่าบัว ตำบลโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง
จังหวัดพิจิตร เป็นวัดที่สร้างในรัชสมัยพระศรีสรรเพชญ์ที่ 8 (เจ้าเสือ) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 29
แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ.2244 ซึ่งหนังสือประชุมพงศาวดารเล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ฉบับจันทนุนาศ (เจิม) กล่าวไว้ความว่า “คักราช 1062 ปีมะเมียโทศก (พ.ศ.2243)
พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนพิตกรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จขึ้นราชภิเษก ณ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ข้าทูลละออง
พระบาททั้งปวง ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาตามพระราชประเพณีแล้วทรงพระกรุณาสั่งอัครมหาเสนาให้
จับการพระเมรุมาศขนาดใหญ่ ชื่อ 7 วา 2 ศอก เร่งจับการ 11 เดือน จึงสำเร็จ...”

หลังจากที่พระเจ้าเสือทรงขึ้นครองราชย์และถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเพทราชา
แล้วทรงรำลึกถึงมาตุภูมิของพระองค์ มีพระราชดำริจะสร้างวัดเป็นอนุสรณ์ที่บ้านโพธิ์ประทับช้าง
เมืองโอชนบุรี จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมุหนายกคุมทรัพย์มาสร้างวัดที่บ้านโพธิ์ประทับช้าง เมื่อปี
พ.ศ.2244 ใช้เวลาการสร้างถึง 2 ปี จึงแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2246 พระเจ้าเสือได้เสด็จโดยขบวน

พยุหยาตรามาทำพิธีฉลอง มีมหรสพสมโภชน์ 3 วัน 3 คืน แล้วทรงตั้งพระธรรมรูดิราขุมณี เป็นเจ้าอาวาส และยังโปรดให้มีพระสงฆ์จำพรรษาประมาณ 200 รูป และพระราชทานนาม วัดว่า "วัดโพธิ์ประทับช้าง" ซึ่งสมัยนั้นคงจะมีเขตพระอารามกว้างขวางมาก ปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นโบราณวัตถุและโบราณสถานต่าง ๆ คือ

1. พระอุโบสถ
2. กำแพงแก้ว 2 ชั้น
3. พระปรางค์
4. เจดีย์แบบลังกา
5. วิหารน้อยหรือที่ใช้เก็บพระ
6. พระประธานในพระอุโบสถ (หลวงพ่อดำ)
7. โบสถ์
8. ศาลาเก้าห้อง
9. กุฏิสงฆ์
10. ตำหนักพระเจ้าเสือ
11. มณฑป
12. ศาลาท่าน้ำ
13. ถนนทางเท้าจากอุโบสถสู่ศาลาท่าน้ำ

จึงกล่าวได้ว่า อำเภอโพธิ์ประทับช้างเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม ได้แก่ โบราณสถานอุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้าง ศาลพระเจ้าเสือ และทรัพยากรที่สำคัญอื่น ๆ เช่น สวนส้มท่าซอย แม่น้ำยมแม่น้ำพิจิตรเก่า ตลอดจนประเพณีที่น่าสนใจ เช่น การตีไก่ การชกมวย การแข่งเรือยาว เป็นต้น ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์วัดโพธิ์ประทับช้าง ซึ่งเป็นแหล่งโบราณสถาน ซึ่งถือเป็นมรดกทางศิลปกรรมของชาติที่ทรงคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ และสืบสานวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไป

หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

การดำเนินงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม วัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้างจังหวัดพิจิตร มีหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

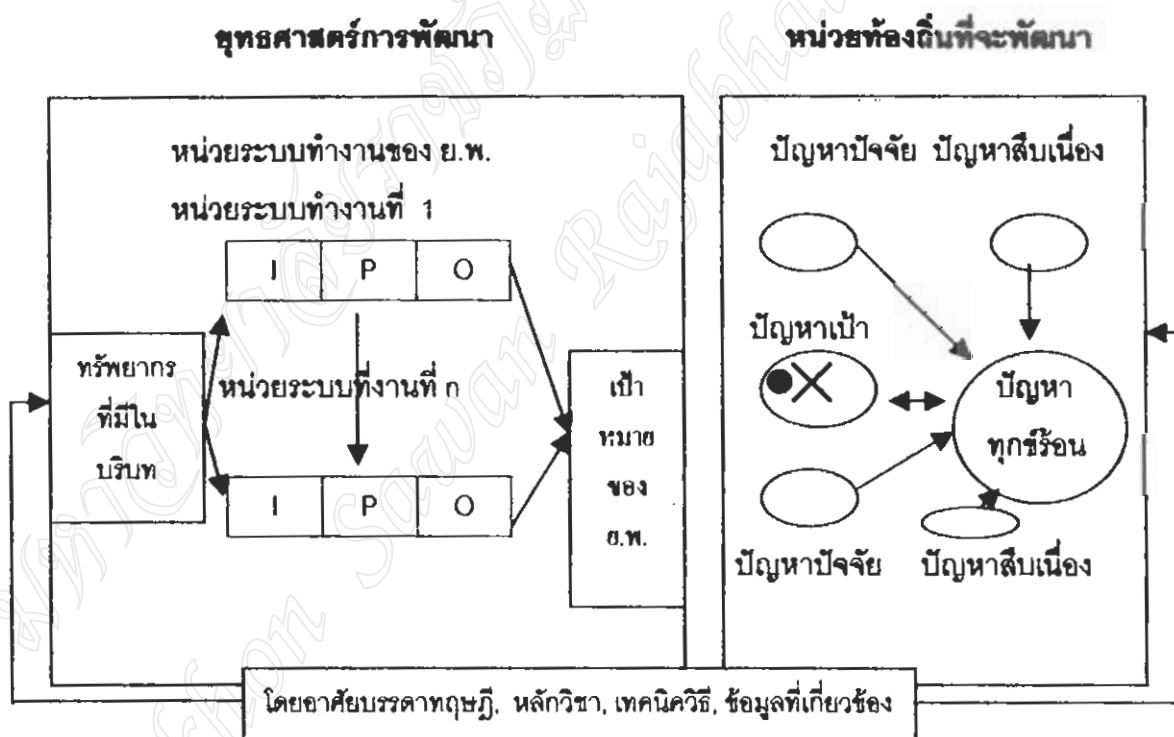
วิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนา

เจลิยว บุรีภักดี (อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 11-13) ได้แสดงถึงสาระสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอพอสังเขปดังนี้

1. หลักการวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนา

การวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนา หมายถึง การนำเอายุทธศาสตร์การพัฒนาที่ได้มาจากการค้นหาค้นครั้งแรกและมีคุณค่าควรแก่การตรวจสอบอีกครั้งนำไปตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้แน่ใจว่าเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ใช้ได้จริง

ขอบเขตของการวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนา สามารถแสดงได้โดยอิงโครงสร้างทางความคิดเรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนา ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 โครงสร้างทางความคิดเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนา

ที่มา : เจลิยว บุรีภักดี (2543 : 2 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์ , 2547 : 12)

จากแผนภาพที่ 2.1 ชำงต้น จำแนกรูปแบบของการวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนาเป็น 8 รูปแบบ โดยที่ 5 รูปแบบแรก เป็นการวิจัยยุทธศาสตร์โดยตรง และ 3 รูปแบบหลังเป็นการวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยอ้อม หรือเรียกว่าเป็นการเสริมยุทธศาสตร์การพัฒนาดังนี้

รูปแบบที่ 1 การวิจัยตรวจสอบยุทธศาสตร์การพัฒนา

รูปแบบที่ 2 การวิจัยปรับปรุงยุทธศาสตร์การพัฒนา

รูปแบบที่ 3 การวิจัยถ่ายโอนยุทธศาสตร์การพัฒนา

รูปแบบที่ 4 การวิจัยปรับใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนา

รูปแบบที่ 5 การวิจัยสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา

รูปแบบที่ 6 การวิจัยวิเคราะห์หรือประเมินความต้องการพัฒนา

รูปแบบที่ 7 การวิจัยตรวจสอบหลักวิชาหรือทฤษฎี

รูปแบบที่ 8 การวิจัยวิเคราะห์หรือประเมินโครงการพัฒนา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้รูปแบบที่ 5 การวิจัยสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

สถาบันราชภัฏนครสวรรค์ (2547 : 16 – 17) ได้แสดงสาระสำคัญของการวิจัยสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัยรูปแบบนี้คือ เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ขึ้นมาใหม่สำหรับใช้พัฒนาในประเด็นปัญหาซึ่งไม่สามารถนำเอายุทธศาสตร์ที่มีอยู่ก่อนจากที่อื่นถ่ายโอนมาได้ หรือนำมาปรับใช้ได้ การสร้างยุทธศาสตร์ใหม่ต้องอาศัยหลักวิชามาประกอบ และเมื่อสร้างเสร็จก็ต้องทำการทดลองจนเป็นที่แน่ใจ ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

ขั้นที่ 1 การเลือกหน่วยท้องถิ่นที่มีปัญหาเชิงพัฒนา คือ ระบุที่ตั้งของหน่วยท้องถิ่นเพื่อระบุขอบเขตของหน่วยท้องถิ่นและลักษณะปัญหาทั่วไป

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์ปัญหาเชิงพัฒนา คือ ดำรวจและวิเคราะห์ปัญหาของท้องถิ่นเพื่อระบุให้ได้ว่าจะอะไรคือปัญหาทุกขีรอน อะไรคือปัญหาปัจจัย อะไรคือปัญหาสืบเนื่อง และควรแสดงด้วยแผนภาพ

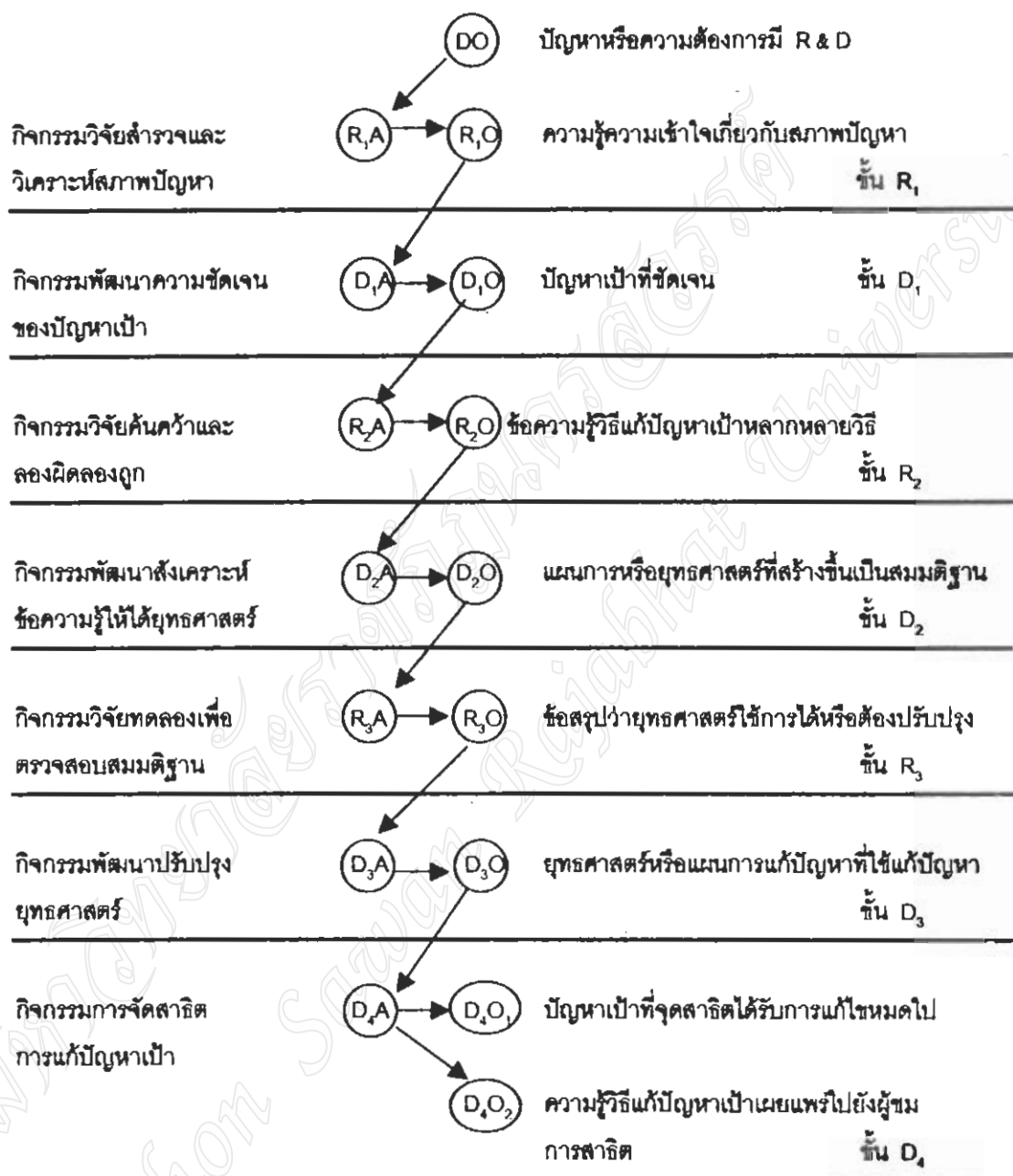
ขั้นที่ 3 การระบุปัญหาเป้า คือ การเลือกประเด็นปัญหาขึ้นมา จากผลการวิเคราะห์ในขั้นที่ 2 ปัญหาเป้าหมายนี้เลือกตามที่เห็นว่าอยู่ในวิสัยจะแก้ได้ และถ้าแก้ได้จะนำความคลี่คลายมาสู่ท้องถิ่น ทำให้ปัญหาทุกขีรอนน้อยลงแม้จะไม่หมดไป

ขั้นที่ 4 การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา คือ การกำหนดแผนการดำเนินงานเชิงยุทธศาสตร์เพื่อแก้ไขปัญหามี 3 ขั้น คือ

1. การกำหนดเป้าหมายของยุทธศาสตร์
2. การสร้างหน่วยระบบทำงานของยุทธศาสตร์
3. การจัดทรัพยากร

โดยในแต่ละขั้นตอนต้องกำหนดโดยคำนึงอีก 2 ด้านข้างเคียงด้วย เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกัน เช่น การกำหนดเป้าหมายต้องคำนึงถึงหน่วยระบบและทรัพยากร จากนั้นจึงเขียนเป็นแผนภาพยุทธศาสตร์การพัฒนาคำนี้ โดยนำเอาผลของชั้นที่ 2, 3 มาแสดงรวมไว้เป็นแผนภาพยุทธศาสตร์การพัฒนาคำนี้ที่พร้อมจะนำไปทดลองในชั้นต่อไป

ชั้นที่ 5 การทดลองต่อไป คือ เขียนระบุว่า จะทำการทดลองใช้ยุทธศาสตร์ที่สร้างชั้นแล้วนี้อย่างไร ให้อะไรเป็นกลุ่มเป้าหมายการทดลอง จะเก็บข้อมูลประเด็นใด จะวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปประเด็นใด มีสมมติฐานอะไรบ้าง

: RA= Research Activity; RO = Research Outcome ; DA = Development Activity

DO = Development Outcome ; ตัวเลข = ลำดับที่ ; ลูกศร =นำไปสู่

ภาพที่ 2.2 ขั้นตอนของกระบวนการวิจัยและพัฒนา

ที่มา: เฉลียว บุรีภักดี (2544 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์, 2547 : 33)

จึงกล่าวได้ว่า การคิดค้นรูปแบบการพัฒนาขึ้นใหม่ควรที่มีการดำเนินการ 5 ขั้นตอน คือ การเลือกหน่วยท้องถิ่นที่มีปัญหาเชิงพัฒนา การวิเคราะห์ปัญหาเชิงพัฒนา การระบุปัญหาเป้าหมาย การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาโดย การกำหนดเป้าหมายของยุทธศาสตร์ การสร้างหน่วยระบบทำงานของยุทธศาสตร์ การจัดทรัพยากร และการทดลองต่อไป ซึ่งเหมาะสม ที่จะใช้ในการวิจัยในครั้งนี้

ทฤษฎีระบบ

เจลิเยว บุรีภักดี (2545 : 2 – 7 อ้างถึงใน สถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 35)

ได้แสดงทฤษฎีระบบ (The Systems Theory) ไว้ดังนี้

ทฤษฎีระบบ (The Systems Theory) มีแนวคิดที่เชื่อว่าเอกภพแห่งนี้ (The Universe) เป็นหนึ่งหน่วยระบบ ซึ่งมีคุณสมบัติของหน่วยระบบแต่ละหน่วย คือ

1. เป็นหน่วยระบบทำงาน (Being a working unit) ในที่นี้หมายความว่าหน่วยนี้มิได้อยู่นิ่งเฉย แต่เป็นหน่วยทำงานบางอย่างตามลักษณะงานที่หน่วยระบบนั้นถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ทำงาน ซึ่งลักษณะงานเหล่านี้บางอย่างมนุษย์ก็ไม่อาจรู้ได้หรือเข้าใจได้เสมอไป เช่น มนุษย์ไม่รู้ว่าเอกภพถูกสร้างขึ้นมาโดยอะไร หรือผู้ใด เพื่อให้ทำงานอะไร แต่มีบางหน่วยระบบที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ เช่น เรารู้ว่าคณะกรรมการสอบคัดเลือกนักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียน
2. มีขอบเขต (Having boundary) คือมีเส้นเขตแดนล้อมรอบเนื้อที่ของหน่วย ซึ่งแบ่งเนื้อที่ขอบเขตของหน่วยนี้ออกจากหน่วยอื่น ทำให้หน่วยงานอื่น ๆ เหล่านั้น มีสภาพเป็น "บริบท" ของหน่วยงานนี้ เช่น ผิวหนังและปลายเส้นผมของคนเป็นแนวแบ่งเขตแดน ซึ่งแยกคนคนหนึ่งออกจากสิ่งอื่นภายนอก
3. มีผลผลิต (Having product) หมายความว่า หน่วยระบบนี้ให้ผลผลิตบางอย่าง อันเป็นผลมาจากการทำงานของหน่วยระบบ ผลผลิตดังกล่าวอาจมีมากกว่าหนึ่งรายการก็ได้ และแต่ละรายการเมื่อหลุดออกจากหน่วยระบบแล้ว ก็จะเลื่อนไหลไปเป็นปัจจัยนำเข้าของหน่วยระบบอื่นที่เป็นบริบทของหน่วยระบบนี้
4. มีกระบวนการทำงาน (Having process) คือ หน่วยระบบนี้มีกระบวนการทำงานที่มีลักษณะเป็นแบบแผนที่ชัดเจน และมีความคงที่ในห้วงเวลาหนึ่ง สามารถสังเกตได้และประเมินได้ กระบวนการทำงานนี้ คือ การที่ปัจจัยนำเข้าต่าง ๆ มาทำปฏิกิริยาต่อกันจนบังเกิดเป็นผลผลิตของหน่วยระบบ กระบวนการอาจมีหลายขั้นตอนและแต่ละขั้นตอนมีลักษณะเป็นหน่วยระบบในตัวเองอีกด้วย คือ มีคุณสมบัติทุกข้อของหน่วยระบบ

5. มีปัจจัยนำเข้า (Having input) หมายความว่า หน่วยนี้รับเอาบางสิ่งบางอย่างเข้ามาในหน่วยระบบ เพื่อนำไปเข้ากระบวนการและแปลงรูปเป็นผลผลิต ปัจจัยนำเข้าเหล่านี้ได้มาจากผลผลิตของหน่วยระบบอื่น ๆ ซึ่งเป็นบริบทของหน่วยนี้ มีข้อสังเกตคือ หน่วยระบบที่เป็นสิ่งที่มีชีวิตสามารถคัดเลือกปัจจัยนำเข้า แต่หน่วยระบบที่ไม่มีชีวิตจะไม่สามารถคัดเลือกปัจจัยนำเข้าได้ด้วยตัวเอง เว้นไว้แต่ได้ถูกวางเงื่อนไขหรือโปรแกรมไว้ล่วงหน้า โดยผู้สร้างหน่วยระบบนั้น กิจกรรมการคัดเลือกปัจจัยนำเข้าหรือการปรับกระบวนการภายในได้ชื่อว่าเป็นการส่งผลย้อนกลับภายใน (Internal feedback)

6. มีบริบท (Having context) หมายความว่า มีหน่วยระบบอื่น ๆ จำนวนหนึ่งที่อยู่นอกเส้นเขตแดนของหน่วยนี้ ซึ่งเป็นปัจจัยนำเข้าแก่หน่วยนี้และรับเอาผลผลิตของหน่วยนี้ หน่วยอื่น ๆ เหล่านั้น เมื่อรวมกันแล้วเรียกว่าบริบทของหน่วยนี้ การที่ผลผลิตถูกส่งผ่านบริบทแล้วมีผลกระทบไปถึงปัจจัยนำเข้าขั้นต่อไป เช่นนี้ ได้ชื่อว่าเป็นการส่งผลย้อนกลับภายนอก (External feedback)

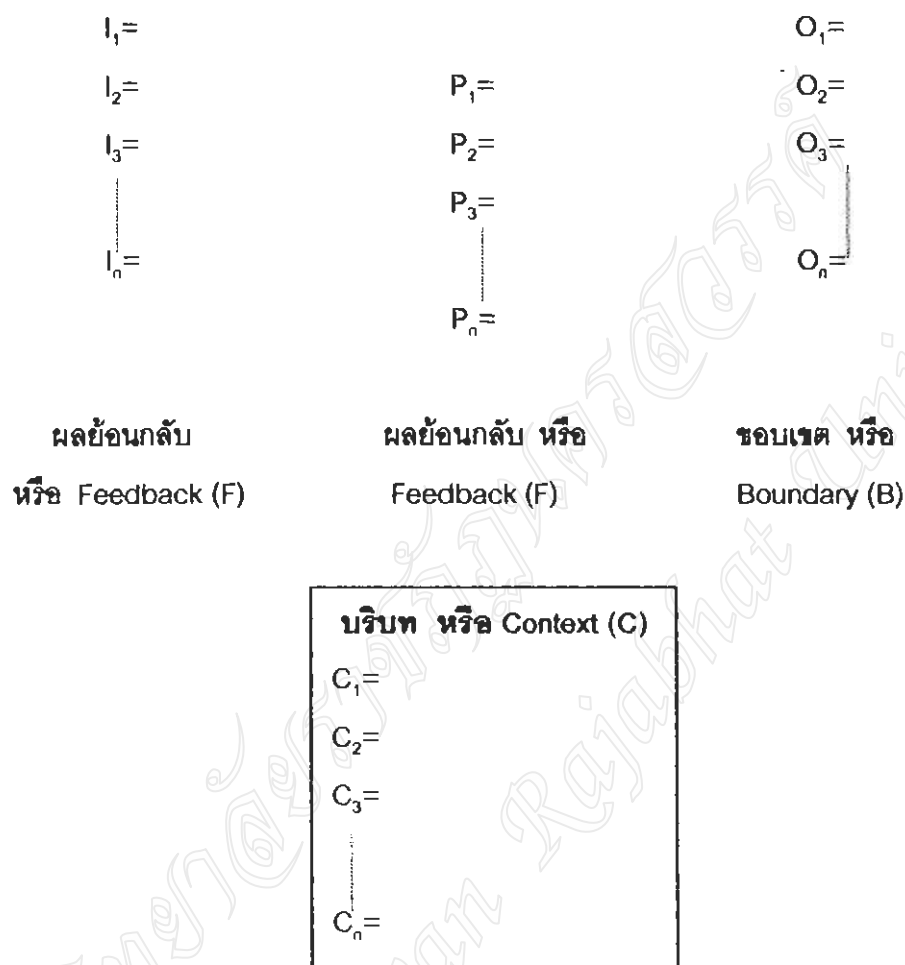
7. มีผลย้อนกลับ (Having feedback) การที่ผลผลิตตามขั้นตอนต่าง ๆ จากการทำงานของหน่วยระบบ ถูกส่งให้มีผลกระทบถึงขั้นก่อนหน้านั้น ถ้าผลดังกล่าวถูกส่งผ่านบริบทภายนอกได้ชื่อว่าเป็นการส่งผลย้อนกลับภายนอก (External feedback) และถ้าเป็นการส่งผ่านภายในขอบเขตของหน่วยระบบเอง เรียกว่า การส่งผลย้อนกลับภายใน (Internal feedback)

8. ประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยจำนวนหนึ่ง (Being composed of a number of subsystem unit) หมายความว่า หน่วยระบบเมื่อนำมาวิเคราะห์แยกแยะหาส่วนประกอบจะพบว่า ประกอบด้วยหน่วยย่อย ๆ จำนวนหนึ่ง หน่วยระบบดังกล่าวได้แก่ปัจจัยนำเข้าแต่ละรายการ กระบวนการทำงานแต่ละรายการ และผลผลิตแต่ละรายการ ซึ่งล้วนมีคุณสมบัติในหน่วยระบบในตัวเองทั้งสิ้น

9. เป็นหน่วยย่อยหนึ่งของหน่วยยกระบบหนึ่ง (Being a subsystem unit of a suprasystem unit) หมายความว่า หน่วยระบบนี้เป็นส่วนย่อยของหน่วยยกระบบอีกหน่วยหนึ่งซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าหน่วยนี้ หน่วยยกระบบดังกล่าวนอกจากประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยระบบนี้ ยังประกอบด้วยหน่วยย่อยระบบอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง หน่วยระบบที่เป็นสมาชิกหรือส่วนประกอบทั้งหลายเหล่านี้ จะทำงานประสานกันเพื่อผลผลิตของแต่ละหน่วยระบบรวมกัน ส่งผลให้เป็นผลผลิตรวมของหน่วยยกระบบ

10. มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดบนมิติเวลา (Having starting point and ending on time dimension) หมายความว่า หน่วยระบบนี้เกิดขึ้น ณ เวลาหนึ่งเวลาใด แล้วดำเนินไป ระยะเวลาหนึ่งจึงสิ้นสุดความเป็นหน่วยระบบ โดยที่บรรดาอนุระบบของหน่วยนี้แยกสลายจากกัน มิได้ทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลผลิตรวมของหน่วยระบบนี้อีกต่อไป บรรดาหน่วยอนุระบบ ที่สลายจากกันแล้วนั้น ต่างหน่วยก็ต่างแยกย้ายกันไปเป็นปัจจัยนำเข้าของหน่วยระบบอื่น ๆ ในบริบทหรือในอีกระบบต่อไป

11. มีที่มา ที่อยู่ และที่ไป (Having past condition, present condition, and future condition) หมายความว่า หน่วยระบบแต่ละหน่วยย่อมก่อกำเนิดมาจากเหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่งก่อนหน้านี และมาปรากฏดังในสภาพปัจจุบัน แล้วก็จะถึงเวลาในอนาคตที่เป็นไป สู่สภาพอื่น การก่อกำเนิดก็เกิดจากการดำรงอยู่ที่ดี ตลอดจนการเป็นไปในอนาคตที่ดี ล้วนมาจากการกระทำของเหตุปัจจัยที่เป็นธรรมชาติ หรือเหตุปัจจัยที่เป็นการกระทำของมนุษย์หรือทั้งสอง ประการผสมกัน เช่น หน่วยครอบครัวที่ถูกสร้างขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ แต่สัตว์เซลล์เดียว ถูกสร้างขึ้นโดยการกระทำของธรรมชาติ เป็นต้น

ภาพที่ 2.3 โครงสร้างทางความคิดที่แสดงคุณสมบัติของหน่วยหนึ่งระบบทำงาน
ที่มา : เฉลียว บุรีภักดี (2544 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์, 2547 : 37)

จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานพัฒนาใด ๆ โดยเฉพาะการคิดรูปแบบการพัฒนาขึ้นมาใหม่นั้น จะต้องวางแผนโครงสร้างงานให้ครอบคลุมหรือเป็นระบบ โดยจะต้องทราบถึงและมีระบบที่สำคัญจำเป็นในการดำเนินงานได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน และผลผลิตที่คาดหวัง ตลอดจนผลสะท้อนกลับ เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงและพัฒนางาน

ทฤษฎีการจูงใจ

ประสาธ อิศรปริดา (2538 อ้างถึงใน สถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 38-41)

ได้แสดงสาระสำคัญของทฤษฎีการจูงใจไว้ดังนี้

การจูงใจ (Motivation) การจูงใจ คือ ภาวะที่บุคคลถูกกระตุ้นโดยสิ่งเร้า แรงขับ หรือแรงจูงใจต่าง ๆ ให้แสดงพฤติกรรมออกมา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่าต่อบุคคลนั้น ๆ นักจิตวิทยาแบ่งแรงจูงใจออกเป็น 2 ประเภท คือ แรงจูงใจ ภายนอก (Extrinsic Motivation) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบภายนอกตัวบุคคล องค์ประกอบดังกล่าวอาจเป็นสิ่งชวนใจหรือรางวัล หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมที่กระทำโดยตรง และแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) แรงจูงใจชนิดนี้เกิดขึ้นจากองค์ประกอบภายในตัวบุคคล เช่น ทำเพราะสนใจหรือสนุกกับงานนั้น ความสำเร็จของกิจกรรมที่ทำจะเป็นรางวัลโดยตัวมันเอง จึงไม่ต้องมีสิ่งล่อหรือขอให้ผู้อื่นบังคับ

ทฤษฎีแรงจูงใจที่สำคัญที่จะกล่าวต่อไปนี้มี 4 ทฤษฎี คือ

ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioral Approaches to Motivation) ทฤษฎีมนุษยนิยม (Humanistic Approaches to Motivation) ทฤษฎีปัญญานิยม (Cognitive Approaches to Motivation) และทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Approaches to Motivation)

1. ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม มีแนวคิดที่ว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากสิ่งเร้าและทิศทางของพฤติกรรมจะถูกกำหนดโดยการเสริมแรงและการลงโทษ หลักการเหล่านี้ได้อธิบายเกี่ยวกับแรงจูงใจไว้ เช่น เรื่องการเสริมแรงปฐมภูมิ (Primary Reinforcement) จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับความต้องการทางสรีระ (ความหิว ความกระหาย เพศ) หรือตัวเสริมแรงทุติยภูมิ (Secondary Reinforcement) จะเกี่ยวข้องกับสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นควบคู่กับตัวเสริมแรงปฐมภูมิ จากคุณสมบัติคล้ายกับตัวเสริมแรงปฐมภูมินั้น ถ้าหากบุคคลได้รับตัวเสริมแรงหลังจากที่ได้กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง บุคคลก็จะมีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมนั้นซ้ำ ๆ ลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างนิสัยหรือการกระทำบางอย่างของบุคคล เช่น เด็กที่เรียนวิชาภาษาไทยแล้วได้รับรางวัลเป็นคำชมหรือได้รับความสนใจ ความรักจากครู ถ้าได้รับสิ่งที่พึงพอใจนี้บ่อย ๆ เขาก็จะมีเจตคติที่ดีหรือชอบเรียนวิชาภาษาไทย เป็นต้น ทฤษฎีกลุ่มพฤติกรรมนิยมจะเน้น การให้การเสริมแรงภายนอก (แรงจูงใจภายนอก) เช่น คะแนน ดาว หรือรางวัลอื่น ๆ

2. ทฤษฎีมนุษยนิยม นักทฤษฎีมนุษยนิยมที่มีชื่อเสียงมาก ได้แก่ มาสโลว์ (Abraham Maslow) และโรเจอร์ (Carl Rogers) นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากความคิดที่ว่า จิตวิทยาากลุ่มพฤติกรรมนิยมและจิตวิทยาากลุ่มจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) ของ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ไม่ชัดเจนเพียงพอ

จิตวิทยามนุษยนิยมจะอธิบายเรื่องแรงจูงใจของมนุษย์ โดยเน้นย้ำที่อิสรภาพของบุคคลในการที่จะเลือกกระทำ กำหนดแนวพฤติกรรมของตนเอง ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพแห่งตน จิตวิทยากลุ่มนี้จะเน้นความสำคัญของแรงจูงใจภายใน ซึ่งบางท่านมีทรรศนะว่าความต้องการนักถือตนเอง (Self – Esteem) และความต้องการตระหนักในตนเพื่อพัฒนาศักยภาพแห่งตน (Self Actualization) เป็นศูนย์กลางของการแสดงพฤติกรรมทั้งหลาย

3. ทฤษฎีปัญญานิยม ทรรศนะสำคัญของทฤษฎีปัญญานิยม คือ เราคิดว่าพฤติกรรมของบุคคลไม่ได้เกิดจากการตอบสนองต่อเหตุการณ์ภายนอก หรือจากภาวะไม่สมดุลทางกาย เช่น ความหิวหรือความกระหาย เหมือนที่กลุ่มพฤติกรรมนิยมกล่าวไว้ แต่พฤติกรรมทั้งหลายเกิดจากการแปลความหมายจากเหตุการณ์นั้น (นักจิตวิทยาปัญญานิยมกล่าวไว้ว่า “การรับรู้”) เช่น เมื่อถึงเวลาเที่ยงวันท่านก็รู้สึกหิวถึงลูกกลืนทำงานต่อไม่ได้ เพราะถึงเวลาจะไปรับประทานอาหาร ลักษณะนี้อธิบายได้ว่า พฤติกรรมลูกกลืนหรือหงุดหงิดของท่าน ไม่ได้เกิดจากการขาดอาหาร แต่เกิดจากการแปลความหมายว่าเที่ยงแล้ว ถึงเวลาที่ท่านจะต้องไปรับประทานอาหารแล้ว เป็นต้น นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่าพฤติกรรมจะถูกกำหนดโดยความคิด (ความเชื่อ ความคาดหวัง เป้าหมาย ค่านิยม) ไม่ได้เกิดจากการได้รับรางวัล ตัวเสริมแรงหรือประสบการณ์ที่ถูกลงโทษมาแล้วในอดีต

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม เป็นกลุ่มที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยมและกลุ่มปัญญานิยม คือ ให้ความสนใจทั้งผลของการกระทำและความคิดเชื้อของบุคคล ทฤษฎีนี้จะอธิบายแรงจูงใจในรูปของการคาดหวังกับคุณค่าของเป้าหมายที่ต้องการ (Expectancy Value Theories) หรือกล่าวให้ง่ายขึ้นได้ว่าทฤษฎีนี้จะอยู่ในรูป “ถ้าหากฉันพยายามให้มากขึ้น ฉันจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ?” และ “ถ้าหากฉันประสบความสำเร็จผลที่ได้รับจะมีคุณค่าสำหรับฉันหรือไม่ ?” เนื่องจากแรงจูงใจจะอยู่ในรูปของผลคุณ ฉะนั้น ถ้าหากตัวประกอบตัวใดตัวหนึ่งเป็นศูนย์แรงจูงใจก็จะมีคุณค่าเป็นศูนย์หรือไม่มีแรงจูงใจ

จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานใด ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ มีความจำเป็นที่นักบริหารจัดการจะต้องเรียนรู้และเข้าใจในทฤษฎีของการจูงใจ เนื่องจากบุคคลที่ปฏิบัติงานหรือมีความเกี่ยวข้องกับงานต้องการได้รับการโน้มน้าว หรือนำพาให้เข้าร่วมปฏิบัติงาน โดยการจูงใจจะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของบุคคล อันจะส่งผลให้การดำเนินงานดำเนินไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

สาคร คุณจีน (2543 : 14 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครราชสีมา, 2547 : 48-58) รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการต่าง ๆ ไว้ดังนี้

แนวคิดของการมีส่วนร่วม (Concept of participation) เกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้น ได้บังเกิดในชุมชนต่างๆ ทั่วโลก ทั้งซีกโลกตะวันตกและซีกโลกตะวันออก ดังเห็นได้จากประเพณี "ลงแขก" (Cooperative work) ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกรทั่วโลก การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว กลุ่มละแวกบ้าน ชุมชน หมู่บ้านตลอดจนสังคมนั้น ได้พัฒนา ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในครอบครัวในสังคม ให้เจริญก้าวหน้าและผาสุกตลอดมา

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องกัน จนกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลของสังคม

2. ความเดือดร้อน ความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกัน ที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปใน ทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอ ที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่ตอบสนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น แนวความคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ได้แก่

3.1 ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

3.2 ความเกรงใจต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือหรือมีเกียรติ มีตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจและมีส่วนร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจที่จะกระทำ

3.3 อำนาจบังคับเกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วม

เลขทะเบียน	131770
วันที่	
เลขหมู่หนังสือ	

ความหมายการมีส่วนร่วม (สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภานโยบาย
กระทรวงศึกษาธิการ , 2545 : 113–114 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 49)

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแท้จริงของกลุ่มคนที่มีส่วนได้ ส่วนเสีย
ในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามา
มีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนาไม่ใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิด
การพัฒนาที่แท้จริงและถาวร อาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชน
เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายท้องถิ่นอันเป็นกระบวนการขั้นต้น
ของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของตน นอกจากนั้น
หลังจากที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแผนงานร่วมกัน และปฏิบัติงานตามแผนงานของโครงการ
ดังกล่าวร่วมกันแล้ว ยังมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการบริการ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการ
ควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยทางอ้อมคือผ่านกรรมการ
ที่เป็นฝ่ายบริหารงานของหมู่บ้านหรือเป็นไปโดยตรง คือ ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2542 : 138–139 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 49)
ให้ความหมายการมีส่วนร่วม 3 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชน
มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา
การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่นการบริหารจัดการ
การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนา
ดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน
2. การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิ และ
พลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ
เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อ
ให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถ
ของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา
3. การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาท
หลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาค
มีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรร
ทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวว่าเป็นการ
คืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

สำนักงานระหว่างชาติ (International Labour Office ,1971 : 7 อ้างถึงในสถาบัน
ราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 50) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า “การมีส่วนร่วม หมายถึง
ความร่วมมือ (Cooperating) การมีส่วนร่วมในบางสิ่งบางอย่างซึ่งรวมถึงความรับผิดชอบ”

องค์การสหประชาชาติ (United Nation, 1975 : 4 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์.
2547 : 50) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการกระทำ
และเกี่ยวกับมวลชนในระดับต่าง ๆ คือ เป็นการกระทำโดยสมัครใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคม
และการจัดสรรทรัพยากร

ยาดาฟ (Yadav, 1980 : 80 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 51) ได้ให้
ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นการร่วมมือของประชาชนด้วยความตั้งใจ
และสมัครใจโดยไม่ถูกบังคับ ซึ่งกระบวนการความร่วมมือของประชาชนนั้นประกอบด้วย

1. การเข้าร่วมในการตัดสินใจ ตกลงใจ
2. การเข้าร่วมในการดำเนินการของแผนและโครงการพัฒนา
3. การเข้าร่วมในการติดตามและประเมินโครงการ และแผนงานของการพัฒนา
4. การเข้าร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา

ลักษณะการมีส่วนร่วม องค์การอนามัยโลก (อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547
: 50) เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริงหรือสมบูรณ์นั้นจะต้องประกอบด้วย
ขบวนการ 4 ขั้นตอน ได้แก่

1. การวางแผน (Planning) ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาจัดลำดับ
ความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการ ติดตาม ประเมินผลและ
ประการสำคัญ คือ การตัดสินใจด้วย
2. การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการและ
บริหารการใช้ทรัพยากรมีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมการเงินและการบริการ
3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำกิจกรรม
มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับความพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม
4. การได้รับผลประโยชน์ (Obtaining Benefits) ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่าย
ผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่ากัน ซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคมหรือวัตถุก็ได้

ฟอรานอฟฟ์ (Fonaroff อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 51) เสนอกระบวนการ
การมีส่วนร่วมประกอบด้วยอย่างน้อย 1 ใน 4 ประเภทของการมีส่วนร่วม คือ

1. การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากร
ที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

2. การดำเนินงาน
3. การใช้บริการจากโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์

ขั้นตอนและรูปแบบการมีส่วนร่วม (สำนักมาตรฐานศึกษา สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับ
กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 : 115 – 118 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 51)

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้ดีกว่าฝ่ายอื่นจากความรู้หรือความรู้
ดีกว่า เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการอะไร โดยที่รัฐไม่มีความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นการมีส่วนร่วมก็เพียงแสดง
ความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจ แนวทางแก้ปัญหาและความเท่าเทียมกัน
ของทุกฝ่าย

Edgardo T Valenuela (1989 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 51)
ได้ชี้ประเด็นสำคัญของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องสร้างขึ้นบนรากฐาน
ที่ยึดมั่นว่าประชาชนเป็นผู้มีอำนาจที่แท้จริงมิใช่รัฐจึงต้องยึดมั่นในหลักการ ดังนี้

1. ประชาชนต้องมีความเคารพในตนเอง
2. ประชาชนมีเสรีภาพที่รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มองค์กรและทำการเคลื่อนไหว
3. ประชาชนจะต้องเป็นเจ้าของและควบคุมดูแลทรัพยากร และกิจกรรมของพวกเขา
4. ประชาชนจะต้องมีเสรีภาพที่จะเลือกและมีสิทธิที่จะปฏิเสธ

ไพรัตน์ เศรษฐินทร์ (2527 : 6-7 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 51) กล่าวถึง
ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนา
ที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมกันทำการศึกษา ค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน
รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเงื่อนไขและลดปัญหาของชุมชนหรือ
เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา
และสนองความต้องการของชุมชน

4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม ให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรม ที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ (2539 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 52) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการพัฒนาไว้ 5 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ขั้นที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

ขั้นที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

ขั้นที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

โคเฮนและอัฟออฟ (Cohen & Upoff , 1980 : 219 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 51) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ว่าควรทำอะไร อย่างไร)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน

ด้านทรัพยากรการบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

กรรณิกา ชมดี (อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 53) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ

5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
6. การมีส่วนร่วมชักชวน
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เนื่องจากเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาและสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตน ผ่านกิจกรรมกระบวนการทำงานตามโครงการ
2. การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน
3. เป็นข้อสะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น ได้ถูกต้องตรงประเด็น
4. เป็นการสร้างฉันทามติร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ เนื่องจากเป็นการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมมือกันภายในกลุ่ม
5. เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล เพราะในกระบวนการที่มีส่วนร่วมย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อคิดเห็นระหว่างกัน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเครื่องมือที่ดีในการเรียนรู้ที่มีประโยชน์อย่างมาก
6. เป็นการสนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่น และความรับผิดชอบต่อสังคม ให้เกิดขึ้นในพฤติกรรมของประชาชนในท้องถิ่น ให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงาน อันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้าน และช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐในการบำรุงดูแลรักษา

การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการมีส่วนร่วม (People Participation Theory) ต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. ทฤษฎีการกระทำของสังคม (The Theory of Social Action)

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Webber อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 54)

ได้ศึกษาเรื่องการกระทำของมนุษย์ (Human Action) โดยให้คำจำกัดความการกระทำว่าเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่เป็นแบบเปิดเผยและลึกลับ ซึ่งบุคคลผู้ทำกำหนดให้มีความหมายเป็นส่วนตัวตามความคิดของแมกซ์ เวเบอร์ ความเข้าใจในระบบความหมายเกิดขึ้นได้

2 ประการดังนี้

1.1 ความหมายส่วนตัว เกิดจากการกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง สามารถเข้าใจและสังเกตได้โดยตรง

1.2 การเข้าใจสิ่งเร้า โดยเราสามารถแสดงความรู้สึกรออกมาด้วยตนเองในการใช้เหตุผล ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของผู้นำหรือถ้าการกระทำของบุคคลไม่มีเหตุผลแล้วอาจจะเข้าใจส่วนประกอบของอารมณ์ที่มีการกระทำเกิดขึ้น โดยอาศัยการเข้าไปมีส่วนร่วมในที่มีความเห็นใจต่อมนุษย์ ผู้สังเกตไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับแนวทฤษฎีจุดมุ่งหมายหรือค่านิยมของผู้นำ แต่ต้องใช้ปัญญามาช่วยวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องได้

แมกซ์ เวเบอร์ ได้กล่าวถึงการกระทำบางอย่างที่เกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นว่าการเข้าใจแรงกระตุ้นเป็นการอธิบายเวลาที่แท้จริงของการกระทำ เพราะแรงกระตุ้นจะอยู่ในส่วนลึกของจิตใจของผู้กระทำ และสำหรับผู้สังเกตนั้นแรงกระตุ้นเป็นพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาพฤติกรรม โดยแบ่งการกระทำทางสังคมออกเป็น 4 ชั้น คือ

1. การกระทำที่มีเหตุผล (Rational) เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการอันเหมาะสมในอันที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ที่เลือกไว้อย่างมีเหตุผล การกระทำดังกล่าวมุ่งไปด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

2. การกระทำเกี่ยวกับค่านิยม (Value) เป็นการกระทำที่เหมาะสมเช่นกัน เพื่อจะทำให้ค่านิยมสูงสุดในชีวิตมีความสมบูรณ์พร้อม การกระทำเช่นนี้มุ่งไปทางด้านจริยธรรม ศาสนา และศีลธรรม เพื่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม

3. การกระทำตามประเพณี (Traditional) เป็นการกระทำที่ไม่เปลี่ยนแปลงโดยยึดเอาแบบอย่างที่ทำกันมาตั้งแต่อดีตเป็นหลักในพฤติกรรม การกระทำตามประเพณีไม่คำนึงถึงเหตุผล

4. การกระทำที่แฝงด้วยความเสนาหา (Affective) การกระทำที่คำนึงถึงอารมณ์และความผูกพันทางจิต ระหว่างผู้กระทำกับวัตถุที่เป็นจุดมุ่งหมายของการกระทำ การกระทำเช่นนี้ไม่คำนึงถึงเหตุผลอื่นใดทั้งสิ้นนอกจากเรื่องส่วนตัว

ดังนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำของสังคมจึงเป็นเรื่องของการเกิดจากจิตใจที่ต้องเข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มตน หรือความต้องการความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม จะมีแนวคิดคล้ายคลึงกับแนวความคิดของพาร์สันและชิลส์ (Parsons & Shills) ผู้สร้างทฤษฎีการกระทำของสังคม โดยอธิบายการกระทำของมนุษย์ในลักษณะที่นำไปปรับใช้ทางสังคมทั่วไป (General Theory of Action) กล่าวคือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล (Personality) ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ (Social System) วัฒนธรรม (Culture) ในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่และวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อถือ (Idea of Believes) ความสนใจ (Primary of Interest) และระบบค่านิยมของบุคคล (System of Value Orientation) เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการจากแนวคิดที่กล่าวมาแล้วนี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดของรีดเดอร์ (Reeder) ที่กล่าวว่า การกระทำของสังคม (Social Action) ประกอบด้วยกลุ่มปัจจัยหลายประการมิได้จำกัดเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง ได้อธิบายถึงเหตุผลในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการที่เรียกว่า ความเชื่อหรือความไม่เชื่อ (Believes or disbelieves) นอกจากนี้ยังกล่าวว่าการกระทำในเรื่องใดของมนุษย์ก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยดังนี้

1. เป้าหมาย (Goal)
2. ความเชื่อถือที่สืบทอดต่อกันมา (Believes Orientation)
3. ค่านิยมมาตรฐาน (Standard Values)
4. นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habit and Custom)
5. ความหมาย (Expectation)
6. ความผูกพัน (Commitment)
7. แรงเสริม (Reinforcement)
8. โอกาส (Opportunity)
9. ความสามารถ (Ability)
10. การสนับสนุน (Support)

จากปัจจัยดังกล่าว วีดิเคอร์ยังได้อธิบายเพิ่มเติมถึงสาเหตุที่มีผลต่อการกระทำตามสังคมไว้ ดังนี้

1. ในสถานการณ์การกระทำของสังคมที่จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งแต่ละคนก็จะมีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจกระทำ
2. บุคคลหรือองค์กร จะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มเหตุผล ซึ่งตัดสินใจเองได้ว่ามันสอดคล้องตรงกับปัญหาหรือสถานการณ์นั้นๆ
3. เหตุผลบางประการอาจสนับสนุนการตัดสินใจ และเหตุผลบางประการอาจต่อต้านการตัดสินใจ
4. เหตุผลนั้นผู้ตัดสินใจให้น้ำหนักแตกต่างกัน การเลือกเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ
5. เหตุผลการตัดสินใจมิใช่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง
6. การตัดสินใจของกลุ่มและเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทุกโอกาส
7. กลุ่มของปัจจัยและเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำของสังคมนั้น ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง
8. สำหรับกรณีเฉพาะอย่างภายใต้การกระทำของสังคม มีบ่อยครั้งที่มีทางเลือกสองหรือสามทาง เพื่อจะตอบสนองต่อสถานการณ์นั้น
9. ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจเลือกทางใดทางหนึ่ง
10. เหตุผลที่จะตัดสินใจสามารถที่จะมองเห็นได้จากทางเลือกที่ถูกต้องแล้ว
11. การสนับสนุนและกลุ่มบุคคล มักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขาารู้สึกว่าได้รับการสนับสนุนที่ดีพอที่ทำให้กระทำการเช่นนั้น

ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกและสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนตระหนักและเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเรศ สงเคราะห์สุข (2541 : 113-114) สรุปประสบการณ์การทำงานที่ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชน 2 ประการ คือ

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้ (Learning process)

การจัดกระบวนการเรียนรู้สามารถทำได้หลายวิธีดังนี้

- 1.1 จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้าน เพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ

1.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาดูงานระหว่างกลุ่มองค์กร
ต่างๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

1.3 ฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ

1.4 ลงมือปฏิบัติจริง

1.5 ถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียน ที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการ
ทำงานที่เหมาะสม

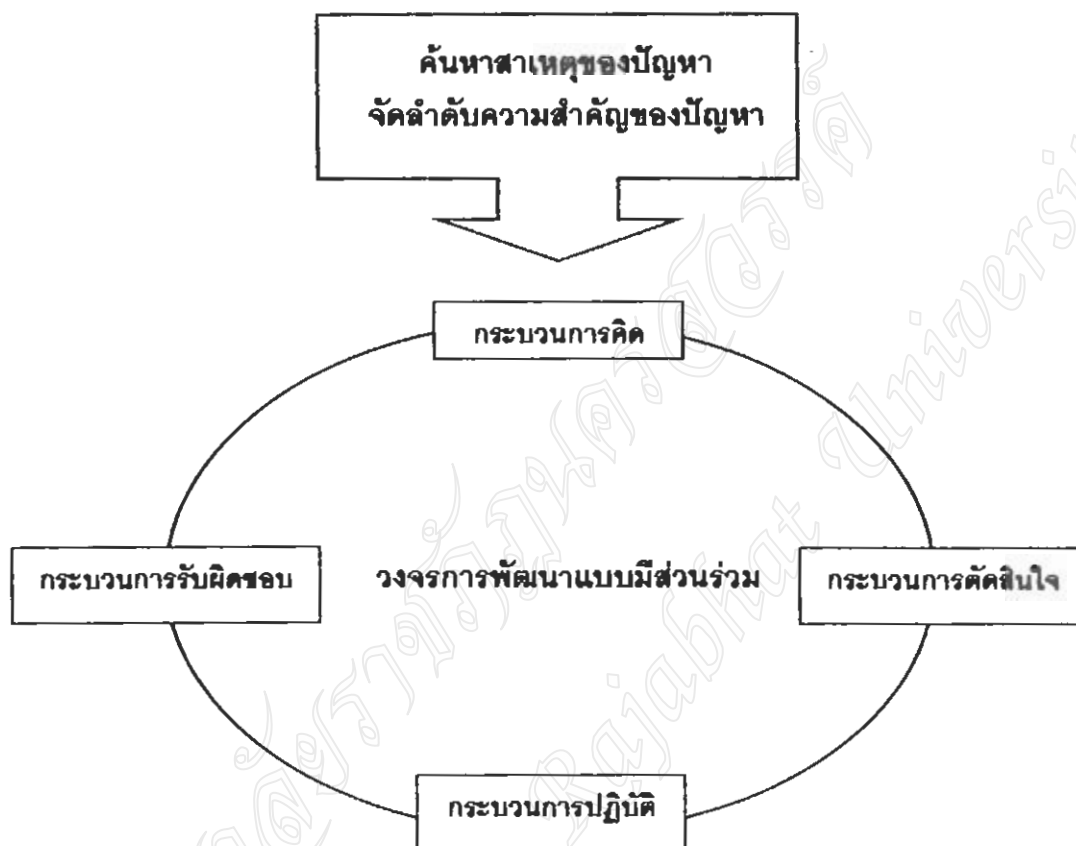
2. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย

เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความรู้และความสามารถที่มีอยู่ จะช่วยให้สามารถ
ริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธีดังนี้

2.1 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2.2 สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสนับสนุนข้อมูล
ข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง

2.3 แลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง
จะ ทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน (อ้างถึงในสำนักมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับจังหวัด กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 : 118-119)

ภาพที่ 2.4 วงจการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ที่มา : สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภานโยบาย การทรงศึกษาธิการ
(2545 : 121 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 58)

จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานใด ๆ ในปัจจุบันจะต้องให้ความสำคัญกับสรรพกำลัง ที่พึงประสงค์ในระดับต่าง ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในภารกิจที่จะดำเนินการ โดยการปฏิบัติงานร่วมกันนั้นจะต้องกระทำร่วมกันตลอดกระบวนการ นั่นคือ ร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันปฏิบัติงาน และร่วมกันรับผิดชอบ ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้จะส่งผลให้ ภารกิจดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

การดำเนินการเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมกระทำได้โดยใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์ (ม.ป.ป.) แสดงสาระสำคัญไว้ดังนี้

ความสำคัญของกระบวนการ A-I-C

การพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การเปิดโอกาสให้บุคคลและผู้แทนของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน ร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น กระบวนการ A-I-C จะช่วยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและการตัดสินใจร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาชุมชน จึงเกิดความต่อเนื่องและก่อให้เกิดความสำเร็จสูง จากประสบการณ์ในการพัฒนามีข้อสรุปจากการนำเอากระบวนการประมูมนีมาซึ่งพบว่า

1. กระบวนการ A-I-C ช่วยให้ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น
2. การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ประชาชน โดยเฉพาะผู้รู้ กลุ่มคนจน ผู้ด้อยโอกาส ผู้หญิง และเยาวชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดสรรทรัพยากรการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์
3. ประชาชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม โครงการ โดยผลของการพัฒนาและความเป็นเจ้าของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดความมีพลัง รู้ถึงศักยภาพในการพึ่งตนเอง
4. องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนเรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้องกัน นับได้ว่ากระบวนการ A-I-C ช่วยให้เกิดการระดมแนวคิดที่สร้างสรรค์ มีส่วนร่วม และเสริมพลังของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา

กระบวนการ A-I-C เป็นการประชุมที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันเพื่อจัดทำแผน โดยเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา ความต้องการข้อจำกัด และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่ช่วยให้มีการระดมพลังสมองในการศึกษา วิเคราะห์พัฒนาทางเลือก เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา เกิดการตัดสินใจร่วมกัน เกิดพลังของการสร้างสรรค์ และรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น เพราะกระบวนการของ A-I-C มีขั้นตอนสำคัญ คือ

ขั้นตอนการสร้างความตระหนัก (Appreciation : A)

คือ ขั้นตอนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน แสดงความคิดเห็น รับฟัง และหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ เป็นประชาธิปไตย ยอมรับในความคิดของเพื่อนสมาชิก โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็นและแบ่งเป็น 2 ส่วน

A1 : การวิเคราะห์สภาพการของหมู่บ้าน ชุมชน ตำบลในปัจจุบัน

A2 : การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนาว่าต้องการอย่างไรโดยการวาดภาพมีความสำคัญ คือ

1. การวาดภาพจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถสร้างจินตนาการ คิดวิเคราะห์ จินตนาการมาเป็นภาพ และช่วยให้ผู้ไม่ถนัด ในการเขียนสามารถสื่อสารได้
2. ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมคิดและพูด เพื่ออธิบายภาพซึ่งตนเองวาด นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม อื่น ๆ ได้ซักถามข้อมูลจากภาพเป็นการเปิดโอกาสให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยน และกระตุ้นให้คนที่ไม่ค่อยกล้าพูดให้มีโอกาสนำเสนอ
3. การรวมภาพของแต่ละบุคคลเพื่อเป็นภาพรวมของกลุ่มจะช่วยให้มีความง่ายต่อการรวบรวมแนวคิดของผู้เข้าร่วมประชุม และสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของภาพ (ความคิด) และส่วนร่วมในการสร้างภาพพึงประสงค์ของกลุ่ม
4. ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศประชุมให้มีความสุขและเป็นกันเอง ในบางครั้งผู้เข้าร่วมประชุม มักมองว่าการวาดภาพเป็นกิจกรรมสำหรับเด็ก ดังนั้น วิทยากรกระบวนการ จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจและนำเกมต่าง ๆ เกี่ยวกับการวางแผนการละลายพฤติกรรมกลุ่ม หรือการวาดภาพเพื่อการแนะนำตนเอง หรือวาดภาพสิ่งที่ตนเองชอบ ไม่ชอบ มาใช้ผ่านเครื่อง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมประชุม

ขั้นตอนการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา (Influence : I)

คือ ขั้นตอนการหาวิธีการและเสนอทางเลือกในการพัฒนาตามที่ได้สร้างภาพ
พื้ประสงค์ หรือที่ได้ช่วยกันกำหนดวิสัยทัศน์ (A2) เป็นขั้นตอนที่จะต้องช่วยกันหามาตรการ
วิธีการ และค้นหาเหตุผลเพื่อกำหนดทางเลือกในการพัฒนาที่กำหนดเป้าหมายกำหนดกิจกรรม
และจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมโครงการโดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

I1 : การคิดเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามภาพพื้ประสงค์

I2 : การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมโครงการ โดย

1. กิจกรรม หรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่นทำเองได้เลย
2. กิจกรรมหรือโครงการที่บางส่วนต้องการความร่วมมือ หรือการสนับสนุนจากองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ร่วมทำงานสนับสนุนอยู่
3. กิจกรรมที่หมู่บ้าน ชุมชน ดำเนินการไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องขอความร่วมมือ
เช่น ดำเนินการจากแหล่งอื่นทั้งภาครัฐ และเอกชน

ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control : C)

คือ ยอมรับและทำงานร่วมกันโดยนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ มาสู่การปฏิบัติ และ
จัดกลุ่มผู้ดำเนินการ ซึ่งจะรับผิดชอบโครงการ โดยขั้นตอนกิจกรรมประกอบด้วย

C1 : การแบ่งความรับผิดชอบ

C2 : การตกลงใจในรายละเอียดของการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติงานนอกจากนี้
ผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุม คือ

1. รายชื่อกิจกรรมหรือโครงการที่กลุ่ม องค์กรชุมชน ดำเนินการได้เองภายใต้
ความรับผิดชอบ และเป็นแผนปฏิบัติการของหมู่บ้าน ชุมชน
2. กิจกรรมโครงการที่ชุมชน หรือองค์กรชุมชนเสนอขอรับการส่งเสริมสนับสนุนจาก
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานหรือสนับสนุนชุมชน
3. รายชื่อกิจกรรม โครงการที่ชาวบ้านต้องแสวงหาทรัพยากร และประสานงาน
ความร่วมมือจากภาคีความร่วมมือต่าง ๆ ทั้งภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

ปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยให้การประชุม A - I - C ประสบความสำเร็จได้

1. การจัดประชุมกระบวนการ A-I-C นี้ “เน้นความเป็นกระบวนการ” จะดำเนินการข้ามขั้นตอนหรือสลับขั้นตอนไม่ได้ เน้นการระดมความคิด และสร้างการยอมรับซึ่งกันและกัน ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจ การกำหนดอนาคตร่วมกัน และเน้นการสร้างพลังงานความคิด วิเคราะห์และเสนอทางเลือกในการพัฒนา และพลังความรัก ความเอื้ออาทร การสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตรอันเป็นพลังเชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนา

2. การศึกษาและเตรียมชุมชน

2.1 การศึกษาชุมชนเพื่อให้เข้าใจสภาพของหมู่บ้านชุมชนหรือตำบล ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ การทราบความสามารถ ศักยภาพของกลุ่ม สภาพการพึ่งตนเอง เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอ เป็นข้อเท็จจริงในการกำหนดอนาคตทางเลือก รวมทั้งกลวิธีที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา และการประสานความร่วมมือ

2.2 การเตรียมชุมชนเพื่อให้ทำให้กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนเข้าใจ และส่งผู้แทนที่มีอำนาจในการตัดสินใจของกลุ่มเข้าร่วมประชุม รวมทั้งมีการพิจารณาเพื่อกระจายโอกาสให้กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น กลุ่มสตรี เด็ก คนจน ผู้ประสบปัญหาต่าง ๆ เป็นต้น

3. วิทยาการกระบวนการที่เข้าใจขั้นตอนของกระบวนการ A - I - C มีประสบการณ์ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องในการประชุม มีไหวพริบในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์เฉพาะหน้า สามารถไกล่เกลี่ย หรือมีวิธีการในการจัดการกับความขัดแย้งที่เหมาะสมในกรณีที่เกิดขึ้น โดยสามารถทำหน้าที่

3.1 เตรียมชุมชน เตรียมการประชุม ดำเนินการประชุม และสรุปผล

3.2 สร้างบรรยากาศในการประชุม เพื่อคลายความตึงเครียดของผู้เข้าร่วมประชุม

3.3 ควบคุมขั้นตอนและเวลาในการดำเนินการประชุมให้เป็นไปตามกระบวนการ

3.4 สรุปความเห็นที่แท้จริงของผู้เข้าร่วมประชุม โดยไม่สอดแทรกความเห็นหรือทัศนคติของตนเองลงไป

3.5 ในกรณีที่มีข้อขัดแย้งระหว่างผู้เข้าร่วมประชุม ซึ่งเกิดความต้องการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ผู้ดำเนินการประชุมต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และหาข้อยุติให้ได้

3.6 วิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศในการประชุม สำหรับจำนวนผู้จัดการประชุม อาจมีเพียงคนเดียวก็ได้ เป็นผู้นำการประชุม ซึ่งจะมีข้อดี คือ กระบวนการประชุมเป็นเอกภาพมากกว่า แต่หากไม่มั่นใจในการดูแลบรรยากาศการประชุม น่าจะจัดคณะมาช่วยโดยแบ่งหน้าที่เป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้

3.6.1 ผู้จัดการประชุม ดูแลอำนวยความสะดวกทั่วไป ได้แก่ การลงทะเบียนอาหาร เครื่องดื่ม

3.6.2 ผู้นำการประชุม

3.6.3 ผู้จัดการกิจกรรม เกม สร้างบรรยากาศ เพื่อการละลายพฤติกรรม คลายเครียด และการนำเข้าสู่ขั้นตอนแต่ละขั้นตอน

3.6.4 ผู้เตรียมวัสดุอุปกรณ์ ทั้งนี้คณะวิทยากรจะต้องทำความเข้าใจในขั้นตอนและวิธีการให้ตรงกัน สอดรับกัน

**รายละเอียดขั้นตอนกระบวนการ A - I - C กับประสบการณ์ที่นำไปใช้
ขั้นเตรียมการ ได้แก่**

1. การศึกษาชุมชน เพื่อให้ทราบประวัติการพัฒนาโครงสร้างทางสังคม ปัจจุบันฐานแหล่งทรัพยากรของหมู่บ้าน โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่แล้วในรายงานการสำรวจของราชการ การพูดคุยกับชุมชน การสำรวจ
2. การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้ได้ตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ประมาณ 30 – 50 คน โดยการสอบถามกลุ่มต่าง ๆ และผู้นำของหมู่บ้าน
3. การชี้แจงวัตถุประสงค์ต่อผู้นำและกรรมการหมู่บ้าน และขอความเห็นในการจัดการประชุมให้สะดวกราบรื่นทุกฝ่าย
4. การเตรียมตัวของผู้นำการประชุม เพื่อดำเนินการประชุมให้ราบรื่น
5. การเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการประชุม ได้แก่ สถานที่ อุปกรณ์ เครื่องเขียน การจดบันทึกต่าง ๆ

**ขั้นตอนการจัดประชุมและปฏิบัติการตามกระบวนการ A - I - C การจัดประชุม
ในระยะเวลา 2 วัน**

Appreciation (วันที่ 1 ของการประชุม)

A-0 ความเป็นมาจากอดีต เพื่อให้เข้าใจสภาพปัจจุบัน การทบทวนสถานการณ์ที่ผ่านมาจะช่วยให้สมาชิกมองเห็นภาพปัจจุบัน และอนาคตชัดเจนขึ้น วิทยากรผู้ร่วมให้ประสบการณ์เพิ่มเติม ซึ่งกิจกรรมนี้ถือเป็นกิจกรรมอุ่นเครื่องก่อนเข้าสู่กระบวนการ A-1

A-1 สภาพ สถานการณ์ปัจจุบัน (60 นาที)

1. สมาชิกทุกคนในกลุ่มย่อย วาดภาพลงบนแผ่นกระดาษ จากมุมมองของตนเอง กลุ่มย่อยอาจใช้กลุ่มเฉพาะเช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้ชายล้วน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มข้าราชการ ให้เวลาวาดภาพประมาณ 10-15 นาที

2. สมาชิกแต่ละคนเล่าภาพของตน สมาชิกคนอื่นตั้งใจฟัง และสอบถามได้ แต่ไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อเปิดโอกาสให้รับฟังรับรู้ จดจำข้อมูล ประสบการณ์ ความรู้สึกของผู้อื่นอย่างเต็มที่

3. ทุกคนนำภาพของตัวเองมารวมบนกระดาษแผ่นใหญ่ และช่วยกันเติมให้เป็นภาพรวมเพียงภาพเดียวของกลุ่ม เป็นการสร้างการมีส่วนร่วม และยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน วิทยากรพยายามกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันวาดภาพ

A-2 : การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนา

1. เป้าหมาย อนาคตที่ปรารถนา (60 นาที)

1.1 สมาชิกทุกคนในกลุ่มย่อยวาดภาพจินตนาการถึงภาพชุมชน สภาพที่ตนเองอยากเห็นในอนาคต ให้เวลาวาดภาพ 10-15 นาที

1.2 แต่ละคนเล่าถึงภาพของตนแล้วจึงนำภาพของทุกคนรวมกันเป็นภาพเดียว โดยช่วยกันต่อเติมให้เป็นภาพเดียวของกลุ่มที่สมบูรณ์

1.3 นำเสนอภาพรวมของแต่ละกลุ่ม โดยให้ผู้แทนกลุ่มคนใหม่นำเสนอ

2. วิสัยทัศน์รวม (75 นาที)

2.1 วิทยากรนำภาพของทุกกลุ่มมาให้กลุ่มพิจารณาเลือกภาพใดภาพหนึ่ง เพื่อต่อเติมให้เป็นภาพตัวแทนของอนาคตที่ต้องการของกลุ่มทุก ๆ กลุ่ม

2.2 คัดเลือกอาสาสมัครช่วยกันเพิ่มเติมภาพ สมาชิกชวนกันบอกความต้องการเพิ่มเติม การรวมภาพของทุกกลุ่มให้เป็นภาพเดียวกันเป็นขั้นตอนสำคัญที่จำเป็นเพื่อให้สมาชิกทุกคนได้สร้างทิศทางไปสู่อนาคตร่วมกัน เป็นภาพเดียวกัน รู้สึกเป็นเจ้าของความคิดร่วมกัน วิทยากรควรกระตุ้นให้แต่ละคนใส่ใจไว้ว่า ถ้าจะให้จริงตามภาพจะทำอย่างไรบ้าง

Influence (วันที่ 2 ของการประชุม)

I-1 แนวทางการพัฒนาสู่วิสัยทัศน์ร่วม (90 นาที)

1. วิทยากรทบทวนวิสัยทัศน์ร่วม และให้โอกาสสมาชิกปรับปรุงเพิ่มเติมให้สมบูรณ์
2. สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มย่อยเขียนแนวทางกิจกรรม ลักษณะโครงการบนแผ่นกระดาษ เพื่อให้เสนอให้กลุ่มย่อยพิจารณา ให้เวลาคิดส่วนตัว 10-15 นาที

3. แต่ละคนนำเสนอแนวทาง โดยชี้แจงเหตุผล ความจำเป็น ประโยชน์

4. รวบรวมข้อเสนอแต่ละคนจัดเป็นหมวดหมู่ โดยต้องเป็นแนวทางที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นข้อเสนอของกลุ่ม

5. ผู้แทนกลุ่มนำเสนอสมาชิกกลุ่มกันซักถามให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

I-2 วิเคราะห์ จำแนก และจัดลำดับพัฒนาสู่วิสัยทัศน์ร่วม (75 นาที)

1. พิจารณาแนวทางกิจกรรมแต่ละข้อ โดยจัดลำดับความสำคัญ ความต้องการ การเกื้อหนุนจากคน องค์การใด ที่เห็นที่สำคัญ และความจำเป็นถึงความสำเร็จในการปฏิบัติ
2. ผู้แทนกลุ่มคัดเลือกจัดกิจกรรมให้เป็นประเภท โดยรวมกิจกรรมที่เหมือนกันไว้ด้วย และจัดประเภทกิจกรรมที่สมาชิกทำได้เอง กิจกรรมที่ร่วมมือกับหน่วยองค์กรในท้องถิ่น กิจกรรม ที่ขอความร่วมมือจากองค์กรนอกท้องถิ่น
3. เมื่อแยกประเภทแล้ว แต่ละคนพิจารณาว่าหากมีทรัพยากรจำกัดจะเลือกโครงการใดที่คิดว่าสำคัญสุด 3 - 5 กิจกรรม โดยเขียนลำดับบนกระดาษแล้วรวมคะแนนกิจกรรมที่ได้ คะแนนมากที่สุดให้เป็นลำดับหนึ่ง

Control

C-1 เลือกแนวทาง/กิจกรรมที่จะทำ (30 นาที)

1. กิจกรรมที่สามารถทำได้เอง สมาชิกตัดสินใจเลือกที่จะทำโดยลงชื่อในกระดาษของแต่ละกิจกรรม แบ่งกลุ่มย่อยตามกิจกรรมที่สมาชิกลงชื่อไว้
2. กิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับองค์กรอื่น ๆ สมาชิกร่วมกันเสนอมอบหมายให้บุคคล หรือกลุ่มดำเนินการประสาน ติดตาม หรือยื่นข้อเสนอ

C2 : การตกลงใจในรายละเอียดของการดำเนินการ

C-2.1 ทำแผนปฏิบัติการ (120 นาที)

1. จัดทำแผนปฏิบัติการที่ทำได้เอง โดยนำแนวทางกิจกรรมต่างๆ ที่จำแนกกลุ่มไว้แล้ว มาทำแผนปฏิบัติการ โดยตอบ คำถาม ดังนี้
 - 1.1 ทำอะไร (ชื่อโครงการ)
 - 1.2 ทำแล้วได้อะไร (ผลที่คาดว่าจะได้รับ เกิดขึ้น)
 - 1.3 ทำอย่างไร (กิจกรรม วิธีดำเนินการ)
 - 1.4 ต้องใช้ทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณเท่าใด
 - 1.5 ทำที่ไหน (สถานที่ที่จะดำเนินโครงการ)
 - 1.6 ทำเมื่อไร (วันเวลาที่จะดำเนินโครงการ)
 - 1.7 ใครบ้างจะช่วยทำ
 - 1.8 ใครรับผิดชอบ (ผู้ดูแล ประสานงาน)

2. กิจกรรมที่ต้องขอความร่วมมือสนับสนุนจากองค์กรอื่นนำมาทำแผน โดยตอบคำถามดังนี้

2.1 ทำอะไร (ชื่อโครงการ)

2.2 ทำแล้วได้อะไร (ผลที่คาดว่าจะได้รับ / เกิดขึ้น)

2.3 ประสานงานกับหน่วยงานอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร

2.4 ใครเป็นผู้ประสานงาน ติดตามความก้าวหน้า

C-2.2 เสนอแผนปฏิบัติการ (30 นาที)

1. นำเสนอรายละเอียดของกิจกรรม

2. อภิปรายเพิ่มเติมและตกลงดำเนินงาน มอบหมายงาน กำหนดวันเวลา สถานที่ ขั้นตอนท้าย คือ การเตรียมการเพื่อเสนอแผนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อประสานขอรับการสนับสนุนหรือส่งเสริมและเข้าร่วมพัฒนา

จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม กระทำได้โดยใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ คือ การสร้างความตระหนัก (Appreciation : A) การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา (Influence : I) และการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control : C) ซึ่งถือเป็นการประชาคมที่มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานใด ๆ แบบมีส่วนร่วม มีผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินดำเนินงานภายใต้ความร่วมมือของกลุ่มบุคคลทุกภาคส่วน

ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การวิจัยและพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม วัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540 : 3) ให้ความหมายการท่องเที่ยว สรุปได้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่มีใช่เพื่อการประกอบอาชีพ หรือ

หารายได้

วรรณ วรธานี (2539 : 7) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเป็นคำที่มีความหมายกว้าง กล่าวคือ มิได้มีความหมายเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพิ่มความสุขสนานเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเคลื่อนย้ายของประชากรจากแห่งหนึ่งไปสู่อีกแห่งหนึ่ง รวมทั้งที่เป็นการเดินทางภายในประเทศและเดินทางระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน และทำให้ได้รับความรู้สนุกสนานเพลิดเพลินด้วย

ชาญชัย ดวงจิตต์ (2536 : 76) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ 2 ประการดังนี้

1. การท่องเที่ยว คือ ความสัมพันธ์ของกิจกรรมทั้งหลายในการอยู่อาศัยของบุคคลในประเทศใดประเทศหนึ่ง ซึ่งมีเงื่อนไขว่าเขาเหล่านั้นจะต้องไม่อยู่อาศัย ณ ประเทศนั้นเป็นการถาวรเพื่อทำกิจกรรมใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการชั่วคราวหรือถาวรในการที่จะได้มาซึ่งรายได้
2. การท่องเที่ยวมีความหมายทั้งเป็นศาสตร์และศิลปะ และเป็นธุรกิจในการสร้างความพอใจให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การจัดการด้านที่พัก การจัดการด้านความสะดวกสบาย เป็นต้น

สุภาพร มากแจ้ง (2534 : 1 อ้างถึงในพรศุติ อินะรัตน์. 2547 : 13) ให้ความหมายการท่องเที่ยวไว้ว่า “การท่องเที่ยวครอบคลุมการเดินทางทั้งเพื่อธุรกิจ และเพื่อการพักผ่อน ระบายเท่าที่ผู้เดินทางมิได้ตั้งหลักแหล่งถาวร และไม่ได้รับรายได้เพื่อยังชีพจากเจ้าของท้องถิ่น ปลายทาง

ยุพดี เสตพรรณ (2543 : 202) ให้ความหมายการท่องเที่ยวไว้สรุปว่า การท่องเที่ยวหมายถึง การเดินทางจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นชั่วคราวด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ไปประกอบอาชีพหรือนำรายได้ รวมถึงการเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาค้นคว้า เพื่อการกีฬา หรือเยี่ยมญาติ

นิคม จารุมณี (2536 : 1 อ้างถึงในพรศุติ อินะรัตน์. 2547 : 13) ให้ความหมายการท่องเที่ยวไว้ในทำนองเดียวกันสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวมิได้หมายความว่าเฉพาะการเดินทางเพื่อพักผ่อนหรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาค้นคว้า เพื่อการกีฬา ตลอดจนถึงการเยี่ยมญาติพี่น้อง

จึงกล่าวได้ว่า ทศนะของนักวิชาการดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่อาศัยการเดินทางเป็นหลัก โดยมีวัตถุประสงค์ในการเดินทางที่หลากหลาย เช่น เพื่อการพักผ่อน เพื่อความสนุกสนาน เพื่อประชุมสัมมนา เพื่อทัศนศึกษา เพื่อการกีฬา เพื่อเยี่ยมญาติ เป็นต้น

วิวัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย

วรรณา วงษ์วานิช (2539 : 13-14) กล่าวถึงวิวัฒนาการการท่องเที่ยวของประเทศไทยสรุปได้ดังนี้

การท่องเที่ยวของประเทศไทยเริ่มนิยมกันแพร่หลายเมื่อประมาณ 30 ปีมานี้ คือ เมื่อปี พ.ศ. 2503 อันเป็นปีที่ได้ตราพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวขึ้น เพื่อทำหน้าที่พัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย แต่เดิมนั้นการท่องเที่ยวของไทยเป็นกิจกรรมของผู้มีฐานะร่ำรวยหรือของคนในวงสังคมชั้นสูงเท่านั้น การท่องเที่ยวได้เริ่มแพร่หลายในทุกชนชั้นเมื่อไม่นานมานี้ อันเป็นผลเนื่องมาจากปัจจัยสำคัญ คือ การพัฒนาทางด้านการคมนาคมขนส่งทั้งทางเครื่องบินและทางถนน โดยเฉพาะทางหลวงต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นเชื่อมต่อระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคของประเทศ จึงทำให้การท่องเที่ยวกลายเป็นกิจกรรมของคนทุกชนชั้น และการท่องเที่ยวได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง นักวิชาการบางคนกล่าวว่า รากฐานการท่องเที่ยวของไทยในยุคใหม่เริ่มขึ้นหลังนโยบายเปิดประเทศ คือ หลังจากการลงนามในสนธิสัญญาบาวริง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ซึ่งในระยะนั้นได้เริ่มมีชาวตะวันตกเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้ว โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเยือนทวีปยุโรปในปี พ.ศ. 2440 เป็นเวลา 9 เดือน ซึ่งเท่ากับเป็นการเผยแพร่ชื่อเสียงของประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศด้วยในเวลานั้น ต่อมา มีขุนนางและเชื้อพระวงศ์ต่าง ๆ เดินทางไปยุโรปมากขึ้น ประกอบกับอิทธิพลของประเทศในภูมิภาคยุโรปที่ได้เผยแพร่มายังภูมิภาคนี้ ทั้งด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ ทำให้มีนักท่องเที่ยวและนักธุรกิจจำนวนมากเดินทางมาประเทศไทย และผ่านไปยังพม่า ลาว กัมพูชา และมาเลเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฝรั่งเศสและชาวอังกฤษ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคเอเชียมีการพัฒนาการคมนาคมขนส่งทางอากาศ ประกอบกับประเทศไทยมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมเป็นศูนย์กลางทางการบินของบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้มีนักท่องเที่ยวจากยุโรปและอเมริกาเดินทางมายังประเทศไทยมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2503 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว (อ.ส.ท.) ขึ้น โดยมีพลโทเฉลิมชัย จารุวัตร เป็นผู้อำนวยการคนแรกขององค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503 – 2519 ถือเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และการที่ไทยยินยอมให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทยนั้น มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นอย่างมาก เพราะได้มีการก่อสร้างโรงแรม

และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเพิ่มมากขึ้น ทำให้การท่องเที่ยวเติบโตอย่างรวดเร็ว ประเทศไทยเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในวงการของนักท่องเที่ยวว่ามีสถานที่ท่องเที่ยวสวยงาม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงาม

นับแต่องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ท.ท.) ได้จัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2503 ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็น “การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)” การท่องเที่ยวของไทยก็พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว จึงมีนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น ทำให้ประเทศไทยมีรายได้เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2503 ซึ่งมีชาวต่างประเทศเข้ามายังประเทศไทยเพียง 81,340 คน แต่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพียง 195 ล้านบาท ต่อมา มีนักท่องเที่ยวเข้ามายังประเทศไทยเป็นจำนวนถึง 5,136,443 คน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงถึง 123,135 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2533 ซึ่งนับได้ว่าประเทศไทยประสบผลสำเร็จในพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นอย่างดี และการท่องเที่ยวทำรายได้ให้แก่ประเทศสูงมากกว่าสินค้าออกชนิดอื่น ๆ

ปัจจัยที่ส่งผลให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างที่สำคัญ คือ นโยบายและการสนับสนุนของรัฐบาล ความร่วมมือของผู้ประกอบการธุรกิจ เอกชน และประชาชนชาวไทย การทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ตลอดจนการร่วมมือกันโฆษณาเผยแพร่ประเทศไทย เช่น โครงการปีท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2530 ปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย พ.ศ. 2537 และปี พ.ศ. 2540 ซึ่งรัฐบาลประกาศให้เป็นปีสืบสานวัฒนธรรมไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศ ประกอบกับการสนับสนุนการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้นโดยกระจายออกสู่ภูมิภาค ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่ก่อให้เกิดผลดีต่อการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นอย่างมาก

ความสำคัญของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540 : 3-4) แสดงความสำคัญของการท่องเที่ยวดังนี้

1. ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ

- 1.1 ก่อให้เกิดรายได้เข้าประเทศมีส่วนช่วยแก้ปัญหาการขาดดุลชำระเงินของประเทศ
- 1.2 รายได้จากการท่องเที่ยวมีผลกระทบที่ดีต่อการสร้างรายได้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ
- 1.3 ก่อให้เกิดการหมุนเวียนและการกระจายรายได้ไปสู่ภูมิภาค

1.4 การท่องเที่ยวมีบทบาทในการนำเอาทรัพยากรของประเทศหรือของท้องถิ่น มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในรูปของการผลิตสินค้าพื้นเมือง ของที่ระลึก ตลอดจนการบริการ ในท้องถิ่นนั้น

1.5 การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่สิ้นเปลืองวัตถุดิบ ผลผลิต และรายได้ ทุกเวลา

1.6 ช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตเป็นวงจรมูลเงินภายในประเทศ ทำให้เกิด การสร้างงานและสร้างอาชีพทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. ความสำคัญทางด้านสังคม

2.1 ส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ สร้างความเข้าใจอันดีระหว่าง คนในท้องถิ่นและผู้มาท่องเที่ยว

2.2 พัฒนาสร้างสรรค์ความเจริญทางสังคมให้แก่ท้องถิ่น

2.3 ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ทำให้ คนในท้องถิ่นเกิดความภูมิใจและตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของตน ตลอดจน รักและหวงแหนผืนแผ่นดินของตน

2.4 ช่วยลดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท แก้ปัญหาชาวชนบทต้องไหลเข้ามาหา งานทำในเมืองของชาวชนบท

2.5 ช่วยให้ชาวชนบทรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ รู้จักนำเอาทรัพยากร มาประดิษฐ์เป็นสิ่งของต่าง ๆ ในรูปสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึก เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ ครอบครัวทางหนึ่ง

3. ความสำคัญทางการเมือง

3.1 การเดินทางท่องเที่ยวก่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัย

3.2 เสริมสร้างความเข้าใจอันดีที่จะนำไปสู่ความเป็นเพื่อนร่วมโลกที่จะช่วย สร้างสรรค์สัมพันธ์ไมตรีและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

พรศุติ อินยะรัตน์ (2547 : 17) กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ความสำคัญต่อบุคคล การท่องเที่ยวเป็นสิ่งสราญใจช่วยให้มนุษย์ได้รับการพักผ่อน อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษยชาติ เป็นการเปิดโลกทัศน์ช่วยให้มนุษย์มีทัศนที่กว้างไกล และ การท่องเที่ยวเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างมนุษยชาติที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนวัฒนธรรม ทั้งระหว่างชนชาติ และนานาชาติ

2. ความสำคัญต่อสังคม การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดการฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และเป็นสิ่งที่น่าสนใจไปสู່ท้องถิ่นทั้งทางด้านการคมนาคม การสาธารณูปโภค และมาตรฐานการครองชีพ ทำให้เกิดการพัฒนาคูณภาพชีวิตของประชาชน ทั้งเจ้าของท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว

3. ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศ ทำให้เกิดการลงทุนทางเศรษฐกิจทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรง ที่เกี่ยวเนื่องกับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการจ้างงานในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และโดยอ้อมทำให้เกิดการหมุนเวียนเงินตรา และการกระจายรายได้ให้แก่ท้องถิ่น

นวนลนิตย์ ฤทธิรักษ์ (2538 : 24) กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ว่า

การท่องเที่ยวมีบทบาทต่อสังคมและเศรษฐกิจของประเทศโดยก่อให้เกิดรายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าทางการท่องเที่ยว การเสริมสร้างความปลอดภัยในพื้นที่ที่มีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างสังคมและระหว่างประเทศนำไปสู่ความสามัคคีและสันติภาพของประชากรในโลก

วรรณา วงษ์วานิช (2539 : 51) กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวสรุปได้ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ประชากรมีรายได้เพิ่มขึ้น ธุรกิจคมนาคมขนส่งดีขึ้น ทนสมัยขึ้น ธุรกิจการเงินดีขึ้น เงินตราต่างประเทศไหลเข้าสู่ประเทศเพิ่มมากขึ้น

2. ด้านสังคม

2.1 ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ก่อให้เกิดการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ถนนไฟฟ้า ประปา สาธารณูปโภคอื่น ๆ ตลอดจนบริการด้านการโรงแรม ศูนย์การค้า ภัตตาคาร เป็นต้น

2.2 ด้านศิลปวัฒนธรรม ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี สังคม และแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศอื่น ๆ ได้ดี นอกจากนี้ยังเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและเกียรติภูมิของประเทศให้เป็นที่รู้จักแก่ชาวโลก

3. ด้านการเมืองการปกครอง ก่อให้เกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีต่อกันในหมู่เพื่อนมนุษย์ ก่อให้เกิดความรู้สึกมีไมตรีต่อกัน กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีของมนุษยชาติในโลก

นิคม จารุมณี (2536 : 5-7 อ้างถึงในพรศุติ อินะรัตน. 2547 : 18) กล่าวถึง
ความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ 11 ประการ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ
 2. การท่องเที่ยวช่วยสร้างเสถียรภาพให้กับดุลยภาพชำระเงิน
 3. รายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่กระจายไปสู่ประชากรอย่างกว้างขวาง
โครงการสร้างงานสร้างอาชีพมากมายและเป็นการเสริมอาชีพด้วย อาชีพที่เกิดจากการท่องเที่ยว
เช่น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น
 4. การท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างงานสร้างอาชีพในธุรกิจที่ทำหน้าที่บริการ เช่น
โรงแรม ภัตตาคาร บริษัทนำเที่ยว เป็นต้น
 5. การท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตโดยการนำเอาทรัพยากร
ของประเทศมาใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด
 6. การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัดในเรื่องการจำหน่าย
 7. การท่องเที่ยวไม่มีเขตจำกัดในเรื่องการผลิต เพราะไม่ต้องพึ่งดินฟ้าอากาศ
 8. การท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เอกลักษณ์
ของแต่ละท้องถิ่นให้เป็นมรดกตกทอดที่ควรค่าแก่การนำออกเผยแพร่ฟื้นฟูและอนุรักษ์
 9. การท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ
 10. การท่องเที่ยวทำให้เกิดมาตรการที่ช่วยส่งเสริมความปลอดภัยและความมั่นคง
ให้แก่พื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว
 11. การท่องเที่ยวช่วยสร้างเสริมสันติภาพ สัมพันธไมตรี และความเข้าใจอันดี
สร้างความสามัคคีให้เกิดแก่คนในชาติ และนำไปสู่การช่วยจรรโลงสันติภาพแก่โลก
- กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
โดยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมีทั้งในรูปของเงินตราต่างประเทศ ซึ่งช่วยแก้ไขการขาดดุลชำระเงิน
ของประเทศ เกิดการสร้างงาน การกระจายรายได้ และความเจริญมาสู่ท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนา
เป็นแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความเข้าใจอันดีให้แก่คนในชาติ
ซึ่งนำไปสู่การเกิดสันติภาพแก่ประชากรโลก นอกจากนั้นการท่องเที่ยวยังช่วยในการฟื้นฟูอนุรักษ์
ขนบธรรมเนียมและประเพณีของท้องถิ่นด้วย

องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

นักวิชาการเสนอองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้หลายลักษณะ ซึ่งสรุปได้ดังนี้
วรรณา วงษ์วานิช (2539 : 19-23) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ คือ

1. นักท่องเที่ยว ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งจะต้องประกอบด้วยลักษณะของการกระจายรายได้ กิจกรรมต่าง ๆ ของนักท่องเที่ยว ฤดูกาลท่องเที่ยว ทักษะคตินักท่องเที่ยว เป็นต้น
2. สินค้าท่องเที่ยวหรือสถานที่ท่องเที่ยว เป็นสินค้าที่รวบรวมเอาสินค้า และบริการหลายประเภททั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมไว้ด้วยกัน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี อุตสาหกรรม ศิลปกรรม ภูมิทัศน์ สาธารณูปโภค เป็นต้น
3. การคมนาคมขนส่ง การเข้าถึงแหล่งการท่องเที่ยวนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ และธุรกิจการท่องเที่ยวสามารถดำเนินการต่อไปได้ ซึ่งในการจัดการคมนาคมขนส่งต้องพิจารณาจากรูปแบบของการคมนาคมขนส่ง การคมนาคมขนส่งสู่แหล่งท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่งในแหล่งท่องเที่ยว แบบแผนการเดินทางของนักท่องเที่ยว บริเวณหรือสถานที่ให้บริการแก่ผู้ท่องเที่ยว
4. ข้อมูลข่าวสารและบริการข้อมูลข่าวสาร เป็นเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว เพื่อชักจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในประเทศมากขึ้น เช่น หนังสือแนะนำเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว แผ่นพับ แผนที่ เอกสารแนะนำต่างๆ เป็นต้น การบริการ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวประกอบด้วยบริการในด้านที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว อาหารและเครื่องดื่ม ของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง บริการด้านสถานที่จอดรถ บริการด้านสถานที่และอุปกรณ์สำหรับออกกำลังกาย เป็นต้น
5. ความปลอดภัย การอำนวยความสะดวกด้านการเข้าเมืองแบ่งได้ 2 ลักษณะ ดังนี้
 - 5.1 ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เช่น การกำหนดมาตรการต่าง ๆ การจัดหน่วยงานพิเศษเพื่อช่วยเหลือและให้บริการด้านต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น
 - 5.2 ด้านการอำนวยความสะดวกในการเข้าเมือง เช่น การส่งผู้โดยสาร ระเบียบการเข้าเมือง การบริการขนส่งระหว่างท่าอากาศยานหรือสถานที่ขนส่งกับที่พัก เป็นต้น
6. องค์ประกอบด้านโครงสร้างพื้นฐาน เป็นองค์ประกอบที่สนับสนุนให้ธุรกิจการท่องเที่ยวดำเนินไปด้วยดี และก่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการดำเนินธุรกิจ เช่น การไฟฟ้า การประปา การสื่อสาร ความสามารถในการกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล สถานพยาบาลต่าง ๆ
7. การสนับสนุนอื่น ๆ ที่เป็นการเพิ่มความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว

เสรี วังสไพจิตร (2530 : 7 อ้างถึงในพรศุติ อินะรัตน์. 2547 : 20) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้จำแนกได้เป็น 2 ประการสรุปได้ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น เกาะ ภูเขา ทะเล เป็นต้น และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น

2. การบริการสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร การคมนาคมขนส่งทั้งภายในและภายนอกประเทศ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สินค้าของที่ระลึก และสินค้าพื้นเมือง เป็นต้น

ศรัญญา วรากุลวิทย์ (2537 : 82-83) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวดังนี้

1. นักท่องเที่ยว เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว เพราะเป็นผู้ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้น

2. การเดินทาง การท่องเที่ยวคือการเดินทางไปถึงจุดหมายที่ตั้งไว้โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ซึ่งจะต้องสามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางทั้งสภาพยานพาหนะที่ใช้เดินทางและระบบเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางที่มีความปลอดภัย รวมทั้งประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง

3. แรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นได้นั้นนักท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งบันดาลใจให้เกิดการเดินทาง ซึ่งแรงจูงใจนี้ประกอบด้วยแรงจูงใจทางกาย แรงจูงใจทางวัฒนธรรม แรงจูงใจระหว่างบุคคล และแรงจูงใจทางด้านสถานภาพและความมีชื่อเสียง

4. ทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะทรัพยากรที่มีลักษณะแตกต่างกับสภาพแวดล้อมของตนเองจะเป็นแรงดึงดูดใจที่สำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว

ฐลสิทธิ์ ชูชาติ (2538 : 39-44) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้สรุปได้ว่าประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. สิ่งดึงดูดใจด้านแหล่งท่องเที่ยวมี 4 ประการ คือ

1.1 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น อ่าว แหลม เกาะ หน้าผา ไร่นา ภูเขา ทะเล น้ำตก เป็นต้น

1.2 แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ต่าง ๆ อาจแสดงออกมาในรูปแบบของศาสนา สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ จารีตประเพณี เป็นต้น

1.3 การกระจายของชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งนำไปสู่การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนและท่องเที่ยว

1.4 แหล่งบันเทิงสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ อาจเป็นสถานบันเทิงยามราตรี สวนสัตว์ สนามกีฬา สวนสาธารณะ เป็นต้น

2. สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว มี 4 ประการ คือ

2.1 ที่พัก ซึ่งมีหลายประเภท เช่น โรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮ้าส์ หรือที่พักลักษณะอื่น ๆ เป็นต้น

2.2 ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ซึ่งต้องคำนึงถึงประเภทอาหาร คุณภาพอาหาร และราคาอาหาร

2.3 สถานบริการ เช่น ร้านซักรีด ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น

2.4 ปัจจัยพื้นฐานทางการท่องเที่ยว เช่น ระบบการสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง สิ่งสาธารณูปโภค เป็นต้น

3. การขนส่ง เช่น ประเภทของการขนส่ง เส้นทางในการขนส่งแต่ละประเภท ความสะดวก ความปลอดภัย ความประหยัด เป็นต้น

4. การต้อนรับ เช่น คนในพื้นที่ พนักงานบริการ การเดินทางเข้าประเทศ เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวประกอบด้วยนักท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยว และการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ดังนั้นการสร้างรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวใด ๆ จึงควรที่จะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบเหล่านี้

ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539 : 19-23) ได้จำแนกประเภทของแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. ประเภทธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ภูเขา น้ำตก ถ้ำ ทะเล หาดทราย วนอุทยาน เขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น

2. ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และศาสนสถาน เช่น วัด ชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑสถาน กำแพงเมือง คูเมือง อนุสาวรีย์ เป็นต้น

3. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งในลักษณะงานพิธี งานประเพณี วิถีชีวิต ศูนย์วัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง เป็นต้น

นิคม จารุมณี (2536 : 58-68 อ้างถึงในพรศุติ อินยะรัตน์. 2547 : 23) จำแนกประเภทของสถานที่ท่องเที่ยวออกเป็น 2 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จในการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากที่สุด ควรได้รับการดูแลและบำรุงรักษาเป็นอย่างดี เช่น ทิวทัศน์ที่สวยงาม ทะเล ภูเขา น้ำตก เป็นต้น

2. สถานที่ท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น กิจกรรมบันเทิง สวนสาธารณะ สวนสนุก และสวนสาธารณะเฉพาะทาง เป็นต้น

วรรณา วงษ์วานิช (2539 : 19-23) ได้จำแนกประเภทของสถานที่ท่องเที่ยวออกเป็น 2 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. สถานที่ท่องเที่ยวที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สถานที่ท่องเที่ยวประเภทนี้นับว่าเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากที่สุด จำแนกได้ดังนี้

1.1 ทิวทัศน์ ทิวทัศน์ต่างๆ ทางธรรมชาติที่สวยงามและแปลกประหลาดเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปชม เช่น แก่งหินแคนยอน น้ำตกในแอ่งการ่าในสหรัฐอเมริกา ภูเขาวิสซูเวียสในอิตาลี เป็นต้น

1.2 สัตว์ป่า เช่น แหล่งอนุรักษ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ สวนสัตว์เปิด เป็นต้น

1.3 สภาพภูมิอากาศ เช่น แสงแดด สายลม อากาศอบอุ่น เป็นต้น

1.4 ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น พระอาทิตย์เที่ยงคืน หรือการเกิดสุริยุปราคา เป็นต้น

2. สถานที่ท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น จำแนกได้ดังนี้

2.1 ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถาน

2.2 ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ

2.3 กีฬาต่างๆ

2.4 สถานที่เชิงเทคนิคและอุตสาหกรรม

2.5 กิจกรรมบันเทิง

2.6 สวนสาธารณะ

2.7 สวนสนุก

2.8 ศูนย์การค้า

2.9 ร้ายขายของที่ระลึก

พุทธชาติ ละอองมณี (2544 : 46-110 อ้างถึงในพรศุติ อินะระรัตน์. 2547 : 24)

จำแนกประเภทของแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา น้ำตก หาดทราย เป็นต้น ซึ่งแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น อุทยานแห่งชาติเขาน้ำค้าง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไดโนเสาร์ แหล่งมรดกโลก เป็นต้น

2. แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เช่น วัด อนุสาวรีย์ สวนสาธารณะ เป็นต้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมขมิณมาวาส วัดพะโคะ เป็นต้น และประเภท ศิลปวัฒนธรรม เช่น ประเพณีลากพระ ประเพณีตักบาตรเทโว เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า แหล่งท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยการวิจัยในครั้งนี้ถือเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 2 ลักษณะ เช่น วัดโพธิ์ประทับช้าง แม่น้ำพิจิตรเก่า และ กิจกรรมของภูมิปัญญาของชุมชน ได้แก่ การแข่งเรือยาวประเพณี การตีไก่ เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สตุษฎี แสงอรุณ (2549) ได้นำเสนอสาระสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ดังนี้

1. นิยามและความหมายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นแนวความคิดที่เพิ่งปรากฏขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ และยังมี การใช้คำภาษาอังกฤษอื่น ๆ ที่ให้ความหมายเช่นเดียวกัน ที่สำคัญได้แก่ Nature Tourism, Biotourism, Green Tourism เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวดังกล่าวล้วนแต่เป็นการบ่งบอก ถึงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ซึ่งจากการประชุม Globe 1990 ณ ประเทศ แคนาดาได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า "การพัฒนาที่สามารถตอบสนอง ความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวน รักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้มีความหมายรวมถึงการจัดการ ทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจสังคม และความงามทางสุนทรียภาพในขณะ ที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ดำเนินการภายใต้ขีดจำกัดความสามารถของธรรมชาติ และต้องตระหนักถึง การมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ชนบทธรรมเนียม ประเพณีที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งต้องยอมรับให้ประชาชนทุกคนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยว อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และต้องชี้้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชน ในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้มีบุคคลหรือองค์กรต่าง ๆ ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้มากมาย เป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่งและได้รับการอ้างอิงถึง ที่สำคัญมีดังนี้

The Commonwealth Department of Tourism (1994 อ้างถึงในสฤษฎ์ แสงอรุณ, 2549) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การท่องเที่ยวธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่า การรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้น หมายถึง การบันลือประโยชน์ต่าง ๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เสรี เวชบุษกร (2538 อ้างถึงในสฤษฎ์ แสงอรุณ, 2549) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติและต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้วย"

จึงกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบต่อ โดยไม่ก่อให้เกิดการรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่มีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่นเพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น อีกทั้งช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย

2. แนวคิดพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สุรเชษฐ์ เชษฐมาลี และดรรรณี เหมพันธุ์ (2538 อ้างถึงในสฤษฎ์ แสงอรุณ, 2549) กล่าวถึงแนวคิดที่เป็นพื้นฐานหรือหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยสรุปได้ดังนี้

2.1 เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (Nature-Based) รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identical or Unique) และทรงคุณค่าในพื้นที่นั้น

2.2 เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อ (Responsibly travel) และมีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable management) ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมค่อนข้างต่ำ (No or Low impact) และช่วยส่งเสริมการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ของแหล่งท่องเที่ยวให้ยั่งยืนตลอดไป

2.3 เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning) และการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ความประทับใจ (Appreciation) และประสบการณ์ (Experience) ที่มีคุณค่า ซึ่งจะสร้างความตระหนักและจิตสำนึกที่ถูกต้องทางด้านการอนุรักษ์ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง

2.4 เป็นการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การกระจายรายได้ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involvement of local community or people participation) ในภาคบริการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local benefit) มากกว่าการท่องเที่ยวที่เคยส่งเสริมกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันที่เรียกว่า Conventional tourism ซึ่งมักจะเป็นการท่องเที่ยวแบบหมู่คณะใหญ่ ๆ (Mass Tourism) ที่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่มักจะตกอยู่กับผู้ประกอบการหรือบริษัทนำเที่ยวเท่านั้น

3. องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ดร.ชนิ เอมพันธุ์ และสุรเชษฐ์ เศรษฐมุล (2539 อ้างถึงในสฤษฎ์ แสงอรุณ, 2549) กล่าวว่า โดยทั่วไปแล้วการวางแผนการท่องเที่ยวซึ่งรวมไปถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วยนั้น จะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการดังนี้

3.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Natural Resource Tourism) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่ยังดำรงไว้ซึ่งสภาพดั้งเดิมของระบบนิเวศ (First Hand Ecosystem) และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ส่วนใหญ่จึงมักปรากฏอยู่ในพื้นที่ที่อนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่า และอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2539 อ้างถึงใน สฤษฎ์ แสงอรุณ, 2549) กล่าวถึง แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติว่า เป็นแหล่งที่มีจุดเด่นเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว (Nature Attractions) และตัดขาดจากโลกภายนอก (Solitude) ซึ่งนักท่องเที่ยวจะไม่ได้สัมผัสที่บ้าน นอกจากนี้ได้ให้ความหมายทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวว่า หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมาย (Destination) ของการท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึง พื้นที่ที่รองรับนักท่องเที่ยว พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวจะมีทรัพยากรที่เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ความดึงดูดใจเหล่านั้นอาจเป็นความดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่อาจไม่เป็นสิ่งดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวประเภทอื่น ดังนั้นสภาพทรัพยากรจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับตลาดการท่องเที่ยว นอกจากความดึงดูดใจในทรัพยากรแล้ว ในบางพื้นที่ยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

กับการท่องเที่ยว ดังนั้น ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวจึงหมายถึงศักยภาพในการประกอบกิจกรรมของนักท่องเที่ยวด้วย โดยได้แบ่งแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Nature Destination) และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Destination) ซึ่งรวมเอาแหล่งท่องเที่ยวศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี (Historical, Archaeological and Regions Destination) และแหล่งท่องเที่ยวศิลป วัฒนธรรม และประเพณี (Art, Culture and Traditional Destinations) เข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น หากมองการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นอุตสาหกรรมบริการอย่างหนึ่ง แหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้นจัดได้ว่าเป็นวัตถุดิบเพื่อรองรับการท่องเที่ยว และเป็นวัตถุดิบประเภทใช้แล้วไม่หมดไปหรือสูญหาย หากมีการควบคุมป้องกันด้วยการวางแผนอย่างเป็นระบบ และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการสนับสนุนให้แหล่งท่องเที่ยวยังประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืนโดยไม่เสื่อมโทรมลงไป ทั้งยังไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศจนเกินขีดความสามารถของระบบที่จะรองรับได้ (Carrying Capacity)

3.2 นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย (2540 อ้างถึงในสฤษฎ์ แสงอรุณ, 2548) ระบุว่านักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 นักท่องเที่ยวแบบหัวกระติ (Hard-core Nature Tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่เน้นความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าขณะที่เที่ยวชมธรรมชาติ

ประเภทที่ 2 นักท่องเที่ยวธรรมชาติแบบอุทิศตน (Dedicated Nature Tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่เน้นเจาะจงไปเที่ยวสถานที่ธรรมชาติโดยเฉพาะ เพื่อจะได้รู้ได้เข้าใจในธรรมชาติหรือประเพณีท้องถิ่น

ประเภทที่ 3 นักท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลัก (Mainstream Nature Tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่ชอบไปสถานที่แปลก ๆ ที่ไม่เคยไปมาก่อน เช่น ไปเยือนลุ่มน้ำอะเมซอน (Amazon) อุทยานกอริลลาในรวันดา (Rawanda Gorilla Park) หรือจุดหมายปลายทางอื่น ๆ ที่เป็นการริเริ่มสำหรับโปรแกรมท่องเที่ยวพิเศษ

ประเภทที่ 4 นักท่องเที่ยวธรรมชาติตามโอกาส (Casual Nature Tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่บังเอิญต้องไปชมธรรมชาติ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมท่องเที่ยวที่ตนได้เลือกไป

3.3 การตลาด

การตลาดนับเป็นส่วนสำคัญในการชักจูงนักท่องเที่ยวให้ไปท่องเที่ยว โดยเป็นสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งในเชิงการตลาดจะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีลักษณะอย่างไร โดยการให้ข้อมูล และสิ่งที่คาดหวังจากการท่องเที่ยว (Expectation) อย่างถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการช่วยให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจว่า รูปแบบของการท่องเที่ยวในลักษณะเช่นนี้เหมาะสมกับความสนใจ และตรงตามความต้องการของตนเองหรือไม่ และสามารถยอมรับกฎหรือกติกาของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้หรือไม่ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการตลาดเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเลือกสรรประเภทและคุณภาพของนักท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวในเชิงคุณภาพ (Qualitative Tourism) มากกว่าการท่องเที่ยวในเชิงปริมาณ (Quantitative Tourism) อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งส่วนใหญ่งานด้านการส่งเสริมการตลาดเป็นหน้าที่ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

3.4 การบริการ

การท่องเที่ยวซึ่งรวมถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในขณะที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นต้องการบริการที่เน้นการให้ข้อมูลข่าวสาร และการบริการเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นท้องถิ่น เช่น บริการด้านสื่อความหมายธรรมชาติ การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในภาคบริการ ซึ่งได้แก่ การจัดที่พักที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น (Ecotage) เป็นมัคคุเทศก์นำทางในการเดินป่า เป็นต้น

นอกจากนี้ เว็บไซต์สถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางด้านการประมงได้นำเสนอสาระของจุดมุ่งหมายสูงสุด (Super Goal) ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประกอบด้วย

1. ให้มีแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ที่ได้รับการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ พื้นฟู และรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถที่รองรับได้ โดยมีการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์พื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่นอกเขตอนุรักษ์เพื่อการท่องเที่ยว

2. ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ อันเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมโดยรวม

3. ให้มีการจัดการที่ประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตามบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน โดยมีเป้าหมายและทิศทางเดียวกันและมีการศึกษาร่วมกันอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ต้องมีการจัดการอย่างมีส่วนร่วมที่เสมอภาคและเป็นธรรมของประชาชนท้องถิ่นในกระบวนการท่องเที่ยวในด้านการจัดการ กำกับ ดูแล และประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทิศทางที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างเหมาะสม เสริมสร้างชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ประชาชนสามารถรักษาวิถีชีวิตที่ดี ชีวิตและสังคมมีการเปลี่ยนแปลงด้วยการสมัครใจ

4. ให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากร โดยคงรักษาสีงแวดล้อมที่ดี มีการจัดการสีงแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน รักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและสังคมของพื้นที่ และมีบรรยากาศการท่องเที่ยวที่ให้ความมั่นใจและปลอดภัยในการท่องเที่ยว

5. ให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยมากขึ้น นักท่องเที่ยวชาวไทยมีการเดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในประเทศอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนและประชาชนทั่วไป และมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

อีกทั้ง เว็บไซต์สถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางด้านการประมงยังได้นำเสนอข้อควรปฏิบัติในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ดังนี้

1. ก่อนการเดินทาง ควรศึกษาข้อมูลเบื้องต้น ของสถานที่ที่จะไปท่องเที่ยว เช่น เส้นทาง วิธีการเดินทางเข้าถึงสภาพดินฟ้าอากาศ เพื่อที่จะได้เตรียมตัวให้เหมาะสม และเพื่อกันความผิดหวัง ควรจองที่พักและพาหนะไว้ล่วงหน้า

2. ศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา จะช่วยให้ท่องเที่ยวได้อย่างสนุกสนานมากขึ้น และยังได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว เพิ่มขึ้นอีกด้วย ได้ความรู้และเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น

3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรมีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยปฏิบัติตามกฎ กติกา และข้อห้ามของสถานที่นั้น ช่วยกันรักษาและไม่นำสีงของใด ๆ ออกจากสถานที่นั้น ๆ

จึงกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นแนวความคิดที่บ่งบอกถึงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยมีการดำเนินการปกป้อง สงวน รักษา และจัดการทรัพยากรให้สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย ทั้งนี้การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรดำเนินการภายใต้การมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว เพื่อขึ้นชมสถานที่ท่องเที่ยวภายใต้ความรับผิดชอบและจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม

ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน

การวิจัยและพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม วัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นงานดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องดังนี้

ความหมายของโบราณสถาน

กรมศิลปากร (2535 : 4 อ้างถึงในพรศุติ อินะรัตน์. 2547 : 24) แสดงสาระแห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยให้ความหมายไว้ว่า โบราณสถาน หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

ประสงค์ เขียมอนันต์ (2539 : 89-90) ให้ความหมายของโบราณสถานไว้ สรุปได้ว่า โบราณสถานนอกเหนือจากความหมายที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแล้ว ยังหมายถึงมรดกทางวัฒนธรรมประเภท อสังหาริมทรัพย์ที่สามารถบ่งบอกเรื่องราวต่างๆ ในอดีตนับตั้งแต่ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยีของมนุษยชาติ

วิทยา สร้อยคำดี (2537 : 37) ได้กล่าวสรุปความหมายของโบราณสถานไว้ คือ โบราณสถาน หมายถึง ทรัพย์สินที่ดินอยู่กับดิน เคลื่อนย้ายไม่ได้ มีอายุนาน รูปแบบมีคุณค่าและเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาติ

จึงกล่าวได้ว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะของการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี โดยที่วัดโพธิ์ประทับช้างถือเป็นอสังหาริมทรัพย์ โดยอายุหรือลักษณะของการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ตามความหมายนี้ด้วย

ประเภทของโบราณสถาน

ยุพดี เสพพรรณ (2543 : 181-182) แบ่งประเภทของโบราณสถาน 2 ประเภทดังนี้

1. โบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน ได้แก่ พระราชวัง วัด ป้อม ค่าย กำแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน บ่อ สระ เป็นต้น

2. โบราณสถานที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน ได้แก่ คูน้ำ – คันดิน ถนนโบราณ เป็นดินที่ปกคลุมเจดีย์ วิหารและสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เนินที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย อนุสรณ์สถาน แหล่งประวัติศาสตร์ เป็นต้น

ประสงค์ เชี่ยมอนันต์ (2539 : 90) กล่าวถึงลักษณะของโบราณสถานตามความหมายของ UNESCO สรุปได้ 3 ประเภทดังนี้

1. อนุสรณ์สถาน (Monument) หมายถึง ผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ทั้งที่มีลักษณะและที่เป็นส่วนประกอบ หรือโครงสร้างของรอยจารึกธรรมชาติ ที่มีคุณสมบัติทางโบราณคดี การรวมลักษณะเด่นของสิ่งเหล่านี้มีคุณค่าอย่างกว้างขวาง

2. กลุ่มอาคาร (Group of Building) หมายถึง กลุ่มของอาคารเดี่ยวหรืออาคารที่ก่อเชื่อมกันโดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม หรือลักษณะทางภูมิประเทศ ซึ่งมีคุณค่าอย่างกว้างขวางด้านประวัติศาสตร์ ศิลป หรือวิทยาศาสตร์

3. สถานที่ (Site) หมายถึง ผลงานของมนุษย์ หรือผลงานที่ผสมผสานกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ และพื้นที่รวมทั้งแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าอย่างกว้างขวางทางด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยา

พงศธร เกษล่ำลี (2520 : 91-92 อ้างถึงในพรศุติ อินะระรัตน์. 2547 : 26) ได้แบ่งประเภทของโบราณสถานเพื่อให้ประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยว โดยแบ่งได้เป็น 4 ประเภทดังนี้

1. โบราณสถานแบบเขมร หมายถึง สถาปัตยกรรมหรือศาสนสถานที่ถูกสร้างด้วยศิลา หินทราย ศิลาแลง หรืออิฐ และใช้ปูนปั้นหุ้มประกอบโครงสร้างด้วยศิลปะแบบเขมรโบราณหรือขอม ที่เรียกว่า ปราสาท มีประตูทางเข้าได้ทั้ง 4 ด้าน หรือมีประตูเข้าได้ด้านเดียว ประตูอีก 3 ด้าน เป็นประตูปลอม

2. โบราณสถานที่มีศาสนสถานรวมกลุ่มอยู่ในเมือง หรือนอกเมืองโบราณ หมายถึง สถาปัตยกรรมซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องในศาสนาพุทธหลาย ๆ แห่ง รวมกันอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองโบราณ หรือด้านนอกโดยรอบ ลักษณะโดยทั่วไปมักเป็นศาสนสถานที่เป็นวัดประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ โบสถ์ มณฑป ซึ่งมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมแตกต่างกันไปตามยุคสมัย

3. โบราณสถานที่มีสิ่งแวดล้อมเป็นธรรมชาติ หรือสถานที่ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หมายถึง โบราณสถานที่สร้างขึ้นจากสถานที่ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยดัดแปลงแก้ไขให้เป็นที่อยู่อาศัย ที่ประกอบพิธีกรรมหรือศาสนสถาน เช่น ถ้ำ หน้าผาหรือเพิงผา ซึ่งมักจะพบว่ามีภาพเขียนหรือภาพแกะสลักอยู่ตามผนัง ส่วนใหญ่เป็นผลงานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยทวารวดี

4. แหล่งโบราณคดีที่เคยเป็นชุมชนโบราณ หมายถึง บริเวณที่เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์โบราณ อาจมีสภาพเป็นเนินดินที่มีชุมชนปัจจุบันตั้งถิ่นฐานซ้อนอยู่

ปรีชา กาญจนาคม (2536 : 13-21 อ้างถึงในพรศุติ อินะรัตน์, 2547 : 27) ได้แบ่งประเภทของโบราณสถานไว้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1. โบราณสถานที่สร้าง (Dead Monument) ได้แก่ สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ และไม่มีผู้คนอาศัย เช่น วัดร้าง วังร้าง เมืองร้าง

2. โบราณสถานที่ยังไม่ร้าง (Living Monument) ได้แก่ สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณที่ยังคงใช้ประโยชน์และมีคนอยู่อาศัย เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดพระเชตุพน

จึงกล่าวได้ว่า โบราณสถานแบ่งได้ 2 ประเภทคือ ซากโบราณสถาน และโบราณสถานที่ยังคงใช้ประโยชน์ได้ในปัจจุบันและเป็นสิ่งที่แสดงถึงคุณค่าทางด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งถือว่าโบสถ์วัดโพธิ์ประทับช้างเป็นโบราณสถานที่ยังคงใช้ประโยชน์อยู่ เนื่องจากทางวัดไม่ได้สร้างโบสถ์ใหม่ ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปะ สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี

การอนุรักษ์โบราณสถาน

วรรณา วงษ์วานิช (2539 : 67) กล่าวถึงวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สรุปได้ดังนี้

1. ออกกฎหมายควบคุมรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ รวมถึงการกำหนดบทลงโทษผู้กระทำความผิดหรือฝ่าฝืนกฎหมาย
2. ป้องกันมิให้มีการลักลอบหรือทำลายสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการจัดเจ้าหน้าที่คอยดูแล ตลอดจนจัดผู้เชี่ยวชาญไว้คอยดูแลและบูรณะให้คงสภาพเดิม
3. บูรณะและซ่อมแซมสถานที่ไว้ให้ชุมชนรุ่นหลังได้ชื่นชม ศึกษาและค้นคว้า
4. จัดหางบประมาณหรือเงินทุนมาใช้จ่ายในการบูรณะซ่อมแซม
5. จัดหาสถานที่สำหรับเก็บรักษาโบราณวัตถุและสิ่งที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ มิให้ถูกทำลายหรือถูกโจรกรรม
6. ให้การศึกษาและประชาสัมพันธ์แก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ เกี่ยวกับความเป็นมาในการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความร่วมมือและจิตสำนึกในคุณค่า

จึงกล่าวได้ว่า การอนุรักษ์โบราณสถานทำได้โดยการออกเป็นกฎหมายควบคุมและป้องกัน การเก็บรักษา การบูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพเดิม การปรับปรุงภูมิทัศน์ การให้ความรู้ และการประชาสัมพันธ์เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือ มีจิตสำนึกและเห็นคุณค่า ซึ่งในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดให้มีการการปรับปรุงภูมิทัศน์ การให้ความรู้และการประชาสัมพันธ์ เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือ มีจิตสำนึกและเห็นคุณค่าของวัดโพธิ์ประทับช้างเช่นกัน

สภาพของโบราณสถาน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544 : 13-14) กล่าวถึงสภาพของโบราณสถาน เพื่อการท่องเที่ยวสรุปได้ดังนี้

1. สถานที่ตั้ง ได้แก่ ตำบล อำเภอ และจังหวัดที่ตั้ง
 2. ประวัติความเป็นมา ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง
 3. สภาพแวดล้อม ได้แก่ จุดเด่นของโบราณสถาน สภาพภูมิทัศน์โดยทั่วไป
- อุไรวรรณ สุภานิตย์ (2543 : 20-23) ได้ศึกษาโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว ในจังหวัดสงขลาประเด็นศึกษาเฉพาะโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว สรุปได้ดังนี้
1. ประวัติความเป็นมา ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของโบราณสถาน หรือ ความเปลี่ยนแปลงของประวัติความเป็นมา
 2. สถานที่ตั้ง ได้แก่ ที่ตั้งสัมพันธ์ และที่ตั้งเขตการปกครอง
 3. สภาพแวดล้อม ได้แก่ จุดเด่นของโบราณสถาน จุดเด่นของศิลปกรรม เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม
 4. ความสัมพันธ์กับชุมชน ได้แก่ กิจกรรมที่จัดทำขึ้นกับชุมชน การใช้ประโยชน์ของชุมชนจากโบราณสถาน

การพัฒนาสภาพแวดล้อมโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว

นิจ นิญชีระนันท์ (2533 : 7 อ้างถึงในพรศุติ อินยะรัตน์. 2547 : 30) กล่าวถึงการส่งเสริมสภาพแวดล้อมของอนุสรณ์สถาน ดังนี้

1. ควรควบคุมความสูงของอาคาร มิให้สูงเท่าหรือสูงกว่าสถานที่สำคัญ
2. ควรควบคุมสิ่งโฆษณา ห้ามติดตั้งประกาศหรือโฆษณาในเขตบริเวณอนุสรณ์สถาน
3. ควบคุมการวางเสาและสายสาธารณูปโภค สิ่งเหล่านี้จะต้องวางสายลงในท่อที่ฝังลงดิน

4. จัดให้มีการควบคุม มีการควบคุมระบบเสียงซึ่งเกิดจากยานพาหนะ และจากเครื่องขยายเสียง

5. จัดให้มีสนามหญ้าและต้นไม้ เพื่อส่งเสริมความสวยงาม ควรให้มีที่โล่งกว้างสนามหรือสวนสาธารณะขนาดเล็ก

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2528 : 40 อ้างถึงในพรศุติ อินยะรัตน์. 2547 : 31) ได้กำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ดังนี้

1. เฝ้าระวังให้มีการเอาใจใส่ ควบคุม ดูแล และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างถูกต้องและเหมาะสม
2. แก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสมและได้ผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง
3. ป้องกันมิให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
4. เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้กับประชาชนในท้องถิ่น ที่จะให้ความร่วมมือในการคุ้มครองและรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่แหล่งศิลปกรรม
5. ส่งเสริมให้มีการอบรมและสร้างสามัญสำนึกให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรักหวงแหน และเห็นคุณค่าของศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาสิ่งแวดล้อมโบราณสถานหรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น การพัฒนาจะต้องมีการควบคุม เอาใจใส่ในการพัฒนาสาธารณูปโภค พัฒนাবริเวณรอบ ๆ แหล่งโบราณสถานอย่างถูกต้องและเหมาะสม ต้องมีการอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในการสร้างจิตสำนึกและให้ความร่วมมือในการดูแลรักษา และเห็นคุณค่าของศิลปกรรม นอกจากนี้ การศึกษาสภาพของโบราณสถานจะต้องประกอบด้วย การศึกษาในด้านต่างๆ เช่น ด้านที่ตั้งและลักษณะ สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์ของโบราณสถานกับชุมชน เป็นต้น

แนวทางการจัดการโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว

กรมศิลปากร (2540 : 155) ได้แสดงถึงการจัดการโบราณสถานให้มีสภาพที่พร้อมจะให้บริการ ดังนี้

1. การบูรณะโบราณสถานให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี จะต้องมีการขุดแต่งเคลือบพื้นที่เพิ่มเติม วางรากฐาน ค้ำยัน ปรับพื้น การขุดแต่งอนุรักษ์ ปรับปรุงภูมิทัศน์ ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้กฎบัตรการสงวนรักษาโบราณสถาน
2. การจัดส่วนบริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้ครบถ้วน เช่น การคมนาคม ห้องน้ำ ร้านค้า การให้บริการ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

3. มีคำอธิบายที่ชัดเจน มีการติดตั้งป้ายอธิบายให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ต่าง ๆ ในโบราณสถานนั้น ๆ มีการจัดทำคู่มือการชม

4. มีความปลอดภัย ต้องมีความปลอดภัยในด้านความมั่นคงแข็งแรงของสถานที่และความปลอดภัยด้านร่างกายและทรัพย์สินของผู้เข้าชม

วิจัย เทียนน้อย (2540 : 344-346) กล่าวถึงการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวในแง่ของการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ดังนี้

1. การเวนคืนที่ดิน เนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม หากอยู่ในความดูแลของเอกชน จะทำให้เกิดความยุ่งยากในการที่รัฐจะเข้าไปจัดการได้

2. การคมนาคมสะดวก สถานที่ท่องเที่ยวที่มีการคมนาคมที่สะดวกเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปใช้บริการมากขึ้น และมีความปลอดภัยจึงจำเป็นต้องมีเส้นทางสัญจรเข้าสู่สถานที่ท่องเที่ยว

3. จัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างเพียงพอ ได้แก่ ทางเดินเท้า ที่นั่งพักผ่อน ที่ทิ้งขยะมูลฝอย ห้องน้ำห้องส้วม การบริการอาหารและเครื่องดื่ม สถานที่พัก เป็นต้น

4. การรักษาความสะอาด ความสะอาดถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

5. การรักษาความปลอดภัย ต้องจัดหาเจ้าหน้าที่คอยดูแลความปลอดภัยทางด้านร่างกาย และทรัพย์สิน

6. การโฆษณา เป็นสิ่งสำคัญที่สถานที่ท่องเที่ยวต้องกระทำ เพราะนอกจากจะเป็นการเชิญชวนให้เดินทางมาเที่ยวแล้วยังเป็นการชี้แจงข้อควรปฏิบัติในการเข้าชมด้วย

7. การเก็บค่าบริการ การเก็บค่าบริการจำเป็นจะต้องเก็บ เพราะจะได้มีรายได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการบำรุงรักษาหรือดำเนินการให้สถานที่ท่องเที่ยวนั้นดำรงอยู่ได้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร (2532 : 228-229 อ้างถึงในพรสุลี อินะรัตน์. 2547 : 33) ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวดังนี้

1. การกำหนดการใช้ที่ดินหรือพื้นที่รอบศาสนสถานให้ชัดเจน เช่น การกำหนดแผนผังที่ตั้ง ลานจอดรถ พื้นที่ว่างโล่งที่ใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ

2. การจัดระบบสัญจร เช่น การตัดเส้นทางคมนาคม การเดินทางเข้าถึงศาสนสถาน การจัดเส้นทางสัญจรภายในและภายนอกวัด

3. การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ศิลปสถาปัตยกรรม การบูรณะปฏิสังขรณ์จะต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมกับรูปแบบเดิม และการบูรณะปฏิสังขรณ์จะต้องกระทำตามกฎหมาย ข้อบังคับของกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4. การจัดการองค์ประกอบของภูมิทัศน์ และสิ่งก่อสร้างใหม่จะต้องมีความเหมาะสมกับรูปแบบและสภาพแวดล้อมเดิมในทุก ๆ ด้าน

จึงกล่าวได้ว่า การจัดการโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวจะต้องมีการจัดการในด้านต่าง ๆ ด้านสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคม การอนุรักษ์และพัฒนา การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การจัดการด้านความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน

กล่าวโดยสรุป การสร้างรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยว จะต้องมีการบูรณะซ่อมแซม การปรับปรุงภูมิทัศน์ การให้ความรู้และการประชาสัมพันธ์เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือจิตสำนึกและเห็นคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา สถานที่ตั้ง สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งการพัฒนาจะต้องมีการควบคุม เอาใจใส่ในการพัฒนาสาธารณูปโภคพัฒนาบริเวณรอบ ๆ แหล่งโบราณสถานอย่างถูกต้องและเหมาะสม ต้องมีการอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในการสร้างจิตสำนึกและให้ความร่วมมือในการดูแลรักษา จัดการโบราณสถาน สิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคม การอนุรักษ์และพัฒนา และการโฆษณาประชาสัมพันธ์

ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิจัยและพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม วัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือบางครั้งเราเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local - Wisdom) ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องดังนี้

ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536 : 385 อ้างถึงในปรางทิพย์ ชอนบุตร. 2541 : 8) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติและปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม และถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของบุคคลในท้องถิ่นซึ่งทำหน้าที่ชี้นำแนวทางการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรกับธรรมชาติรอบตัว

สามารถ จันทร์สุริย์ (2536 : 146 อ้างถึงในปรากฏพิพัย ฮอนบุตร. 2541 : 8) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

นิพนธ์ กิณวงศ์ (2537 : 45 อ้างถึงในปรากฏพิพัย ฮอนบุตร. 2541 : 8) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถของบุคคล ในอาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่น ซึ่งมีส่วนเสริมสร้างการเรียนรู้ ของนักเรียนในชุมชน

ราชบัณฑิตยสถาน (2538 : 610 อ้างถึงในปรากฏพิพัย ฮอนบุตร. 2541 : 8) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญา” ไว้ว่าหมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2538 : 209) แสดงความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า หมายถึง พื้นเพรากฐานความรู้ หรือ ความรอบรู้ของชาวบ้าน ที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมสืบต่อกันมา คือ องค์ความรู้หรือสติปัญญา สิ่งสมที่เกิดจากความคิดริเริ่ม และ/หรือประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่อย่างชาญฉลาด ได้ปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

สุริยา รัตนกุล (2538 : 51) อธิบายว่า ภูมิปัญญาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มองไม่เห็นเป็นรูปธรรม หยิบยกออกมาดูหรือขังดวงวัดไม่ได้ จะสัมผัสด้วยอายตนะทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายก็ไม่ได้ จะสามารถสัมผัสได้ด้วยอายตนะที่หก คือ ใจอย่างเดียว ภูมิปัญญา จึงเป็นมรดกที่มีความสำคัญมาก และชาติที่มีวัฒนธรรมแล้วจะขาดเสียไม่ได้ นอกจากนั้นยังเป็น สิ่งที่ต้องศึกษารักษา และส่งต่อสืบทอดไปให้ถึงอนุชนรุ่นหลัง

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2538 : 248) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน ซึ่งได้เรียนรู้จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้อง และผู้ที่มีความรู้ในชุมชน ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทางหลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ในครอบครัว ความสัมพันธ์กับผู้ล่งลับไปแล้วกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และกับธรรมชาติ ความรู้ที่สั่งสมมา แต่บรรพบุรุษนี้ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับปรุง ประยุกต์ และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ ภูมิรู้และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน เป็นองค์ความรู้ทั้งหมด ของชาวบ้านที่ได้จากเรียนรู้ การถ่ายทอดสั่งสมจากบรรพบุรุษและผู้ที่มีความรู้ในชุมชน เป็นการใช้สติปัญญาโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคง ปลอดภัยและมีความสุข โดยมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และ สภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งชุมชนบ้านโพธิ์ประทับช้างมีภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ส้มโอบักกล้วย

ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 147 อ้างถึงในปรางทิพย์ ฮอนบุตร. 2541 : 9) กล่าวถึงลักษณะ ของภูมิปัญญาชาวบ้านมี 2 ลักษณะดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2535 : 78 อ้างถึงในปรางทิพย์ ฮอนบุตร. 2541 : 10) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ในทำนองเดียวกันว่าภูมิปัญญามี 2 ลักษณะดังนี้

1. เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุและการกระทำทั้งหลาย
2. เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหา และป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์นั่นเอง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2536 : 23 อ้างถึงในปรางทิพย์ ฮอนบุตร. 2541 : 10) ได้แสดงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีขอบข่ายกว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตของประชาชน ในท้องถิ่น ซึ่งอาจจำแนกประเภทได้หลายอย่าง เช่น

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
2. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
3. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
4. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนามูลบ้าน
5. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
6. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
7. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวัฒนธรรม

ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

วิชัย ต้นศิริ (2536 : 5 อ้างถึงในปรากฏทิพย์ ฮอนบุตร. 2541 : 12) อธิบายไว้ว่า มนุษย์จัดระบบการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมโดยวิธีการต่าง ๆ กันด้วยสติปัญญาอันล้ำเลิศ ของมนุษย์สังคมในยุคต่าง ๆ ได้สร้างขนบธรรมเนียมประเพณี แนวประพฤติปฏิบัติ วิถีชีวิต และทักษะของการหาเลี้ยงชีพตลอดจนความเชื่อถือทางศาสนา เพื่อสั่งสอนเยาวชน เพื่อสืบทอด วัฒนธรรม ของแต่ละสังคม กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมสมัยก่อนแทรกซึมอยู่กับวิถีชีวิต ประจำวันและสอดแทรกอย่างจงใจในพิธีการต่างๆ เช่น พิธีการโขนจูก พิธีการสมรสพิธีการบรรพชา พิธีสงกรานต์ พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีงานศพ จะเห็นว่าในพิธีการเหล่านี้มีบทเรียนหรือสาส์น ทางวัฒนธรรมและแนวประพฤติปฏิบัติที่ผู้ใหญ่มุ่งใจสั่งสอนผู้น้อย สอดแทรกอยู่อย่างแยบคาย และเป็นพลังจิตใจที่หลอมรวมผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

เอนก นาคะบุตร (2536 : 82-83 อ้างถึงในปรากฏทิพย์ ฮอนบุตร. 2541 : 112) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญา ชาวบ้านเป็นองค์ประกอบมีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสม ต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ
2. ความรู้ ภูมิปัญญา และระบบคุณค่าต่างๆ ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และสืบสานอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบหลายลักษณะ ผ่านทางประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคลและการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ ที่เข้ามาจากภายนอก
3. ผู้นำ ปัญญาชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน เครือข่ายของกลุ่มบุคคลและองค์กร ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ คือ สถาบันสำคัญของกระบวนการปฏิบัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ซึ่งมีบทบาท ในการพัฒนา การพิทักษ์ปกป้องชุมชนและขยายแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

กระทรวงศึกษาธิการ (2538 : 217) ได้แสดงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ภูมิปัญญาเกี่ยวข้องกับการสืบทอดของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งได้อาศัยประสบการณ์ที่สืบทอดกัน มาช้านาน สามารถพัฒนาวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ได้ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรมีจำกัด ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาช้านานนั้นมีความเกี่ยวข้องต่อเนื่องกับคุณธรรม จริยธรรม ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ หากสังคมขาดสิ่งเหล่านี้จะทำให้สับสนวุ่นวายหาความสงบไม่ได้ และ ส่งผลให้สถาบันครอบครัวพินาศ เศรษฐกิจในชนบทล่มสลาย ศาสนา จริยธรรม ศีลธรรม เสื่อมโทรม ค่านิยมเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตวุ่นวาย เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและการพัฒนาชุมชน โดยสะท้อนออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม ดนตรี การละเล่นพื้นบ้าน และวิทยาการต่าง ๆ การศึกษาภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ จะทำให้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติได้ถูกต้องมากขึ้น และนอกจากนี้ภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาของชุมชนและเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536 : 150-152 อ้างถึงในปรางทิพย์ ฮอนบุตร. 2541 : 13)

กล่าวว่า ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด และย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก

เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การบอกรัก (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสุขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอด เชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปของสื่อการบันทึก โดยสอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหา หรือคำร้องของบันทึก เช่น ในคำร้องของลิเก ลำตัดของภาคกลาง โนรา หนังตะลุงของภาคใต้ หนังตะลุงของภาคอีสาน (หนังประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอนของภาคอีสาน คำสอนของภาคเหนือ เป็นต้น

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยสื่อสารมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนต์และอื่นๆ

แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน

สามารถ จันทรสุรีย์ (2536 :157-159 อ้างถึงในปรางทิพย์ ธอนบุตร. 2541 : 17)

ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านดังนี้

1. การทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการเยี่ยมเยียนศึกษาดูงาน พบสนทนากับปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีผลงานน่าชื่นชม นอกจากนี้ควรไปร่วมกิจกรรมของชุมชนที่ปราชญ์ชาวบ้านได้จัดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สำหรับเป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะร่วมวางแผนดำเนินการส่งเสริมพัฒนาฟื้นฟู สืบทอดเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านต่อไป
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยประสานกับจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอทุกแห่ง ขอความร่วมมือเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่หลากหลายตามหมู่บ้านทั่วประเทศอย่างจริงจัง มีการสืบค้นสอบถามขอความร่วมมือจากชาวบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูลมาวิเคราะห์จัดระบบและจัดทำในรูปของเอกสาร หนังสือ เผยแพร่อื่น ๆ สำหรับการศึกษา ส่งเสริมเผยแพร่ ค้นคว้าวิจัยในระดับลึกต่อไป
3. การศึกษา ค้นคว้า วิจัย โดยส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในรากเหง้าพื้นเพของภูมิปัญญาในแต่ละด้าน ในแต่ละท้องถิ่นอย่างแท้จริง ทั้งนี้โดยเน้นให้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นพิเศษ
4. การส่งเสริม เผยแพร่ โดยรวบรวมองค์ความรู้ที่เหมาะสมแล้วนำมาจัดทำสื่อเพื่อทำการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกสาขาตามโอกาสอันเหมาะสม โดยมีเป้าหมายเผยแพร่ในประเทศเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านนำความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านั้นไปสืบทอดปรับปรุงให้สมสมัย ส่วนการเผยแพร่ไปสู่ต่างประเทศ เพื่อแสดงศักดิ์ศรีอันดีงามของปราชญ์ชาวบ้านไทย และเกียรติภูมิของชาติไทยเป็นสำคัญ
5. การสนับสนุนคืนภูมิปัญญาให้แก่ชาวบ้าน โดยยอมรับในความมีภูมิปัญญาของชาวบ้านไม่ดูถูกดูแคลนว่าโง่เขลา ยอมรับในศักยภาพของชาวบ้านให้เป็นตัวของตัวเอง โดยยกย่องให้กำลังใจในผลงาน เป็นการเสริมแรงให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่ามีความสามารถในการช่วยตนเองได้เหมือนอดีตที่ผ่านมา
6. การประสานแผนเพื่อสร้างเครือข่ายการดำเนินงาน โดยการประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยมีการร่วมมือกันศึกษาหาข้อมูลและด้านภูมิปัญญาของชาวบ้านและสร้างเครือข่ายให้มีการเชื่อมโยงสืบทอดปรับปรุง ร่วมผนึกกำลังกันแบ่งงานกันทำตามศักยภาพของปราชญ์แต่ละท้องถิ่น แต่ละด้าน โดยหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

ธวัช ปุณโณทก (2532 : 233-234 อ้างถึงในปรางทิพย์ ฮอนบุตร. 2541 : 18)
ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. ปรับปรุงหลักสูตร

1.1 เพิ่มเนื้อหาวิชาศิลปวัฒนธรรมในหลักสูตรระดับประถมศึกษาจนถึงระดับ
อุดมศึกษา เช่น ภาษาถิ่น อักษรท้องถิ่น วรรณกรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทย และ
ศิลปพื้นบ้าน เนื้อหาในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาควรมีระดับที่ง่ายลงไป เช่น
นิทานพื้นบ้าน ช่างฝีมือพื้นบ้าน ปรับปรุงตำราเรื่องท้องถิ่นของเรา โดยกล่าวถึงความสำคัญ
ของปูชนียสถาน บุคคลตัวอย่างของท้องถิ่นและแหล่งทางด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

1.2 กิจกรรมเสริมหลักสูตรระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ให้นำนงาน
ประเพณีท้องถิ่นตามเทศกาล เช่น งานบุญต่าง ๆ (ภาคอีสาน) งานปอยต่าง ๆ (ภาคเหนือ)

1.3 วิชาขับร้อง ดนตรี นาฏศิลป์ ให้นำนการเล่นท้องถิ่นด้วย เช่น หมอลำ
เพลงพื้นบ้าน เพลงบอก หนังตะลุง มโนราห์

1.4 วิชาศิลปะ ให้นำนวิชาศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน

2. การวิจัย

สถาบันการศึกษาควรจะเป็นผู้นำทางปัญญาของสังคม โดยการหาแหล่งทุน
สนับสนุนการวิจัยทางศิลปวัฒนธรรมอย่างแท้จริง และนำเนื้อหาสาระที่ได้จากการวิจัย
มาเผยแพร่ และให้นักเรียนได้เรียนรู้

3. ให้ความรู้แก่ครู อาจารย์ เรื่องการใช้เอกสารท้องถิ่น

สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาทั้งเอกชนและของรัฐ ควรจะต้องส่งเสริมให้ครู
อาจารย์มีศักยภาพในการอ่านเอกสารพื้นบ้านและใช้เอกสารพื้นบ้านได้อย่างดี ในสาขาวิทยาการ
ต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม ภาษา ศิลปะ และสังคมวิทยา โดยมีวิธีการต่าง ๆ เช่น

3.1 เชิญผู้รู้อักษรท้องถิ่นมาบรรยายระยะสั้นแก่บุคลากร

3.2 อบรมสัมมนาแนวทางการใช้เอกสารท้องถิ่น

3.3 สัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างอาจารย์สาขาเดียวกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ

4. จัดตั้งศูนย์เอกสารและข้อมูลพื้นบ้าน โดยดำเนินการดังนี้

4.1 รวบรวมเอกสารลายมือ

4.2 แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างศูนย์เอกสาร

4.3 มีการเยี่ยมชมศูนย์เอกสารและข้อมูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

จึงกล่าวได้ว่า การส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถกระทำได้ในกิจกรรม การเรียนการสอน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดให้โรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้างได้จัด กิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นด้วย

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและ การพัฒนาชุมชน โดยสะท้อนออกมาในรูปประเพณีขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม ดนตรี การละเล่นพื้นบ้าน และวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งสามารถบรรจุ เป็นหลักสูตรในการจัดการศึกษาได้ด้วย

ความรู้เกี่ยวกับประเพณี

การวิจัยและพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม วัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับ ประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องดังนี้

ความหมายของประเพณี

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี คือ สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบ ๆ มาจนกลายเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี (ราชบัณฑิตยสถาน. 2538 : 508)

กิ่งแก้ว อัดถากร (2520 : 94-95 อ้างถึงในปรางทิพย์ สอนบุตร. 2541 : 19) กล่าวว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวม ซึ่งเรียกว่าเอกนิยม หรือพหุนิยม เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย การทำบุญ การรื่นเริง การแต่งกาย เป็นต้น หรือความประพฤติที่เรานำของชาติอื่นมาปรับปรุงให้เข้ากับความเป็นอยู่ของเรา เพื่อความเหมาะสมกับกาลสมัยและลักษณะของคนไทย ซึ่งเรียกว่าสัมพันธนิยม ตามธรรมดา เรื่องของประเพณีนั้น บางอย่างคงต้องรักษาไว้เพื่อความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ บางอย่างก็ต้อง ปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย และบางอย่างต้องถือเป็นแบบสากล

ธวัชกร เศรษฐ (2532 : 149 อ้างถึงในปรางทิพย์ สอนบุตร. 2541 : 20) ให้ความหมาย ของประเพณีไว้ว่าประเพณี คือ ความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ ในหมู่คณะ เป็นนิสัยสังคม ซึ่งเกิดจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตน หากจะ กล่าวถึงประเพณีไทยก็หมายถึงนิสัยสังคมของคนไทย ซึ่งได้รับมรดกตกทอดมาแต่ดั้งเดิม และ มองเห็นได้ในทุกภาคของสังคมไทย เช่น ประเพณีทำบุญ และประเพณีแต่งงาน เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่สืบต่อกันมานานจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม จึงมีลักษณะเป็นระเบียบแบบแผนในการประพฤติ ปฏิบัติที่เห็นว่าถูกต้องและเหมาะสมสำหรับสังคมนั้นๆ ประเพณีของแต่ละสังคมอาจแตกต่างกันไป บางอย่างอาจปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย

ลักษณะของประเพณี

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531 : 193-194 อ้างถึงในปรางทิพย์ สอนบุตร. 2541 : 21) กล่าวว่า ประเพณีไทยมีลักษณะเฉพาะบางประการดังนี้

1. ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพื่อการสร้างกุศลผลบุญ และมีการประสานระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยอย่างกลมกลืนแยกกันไม่ออก เช่น การทำบุญ บวชนาค แต่งงาน เป็นต้น
2. ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของคนไทย ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย และการทำไร่ ทำนา เป็นต้น
3. เป็นประเพณีที่มีลักษณะยกย่องเชิดชูบุคคล หรือสิ่งที่เคารพสักการะ เช่น ยกย่องครูบาอาจารย์หรือผู้อาวุโส เช่น ประเพณีไหว้ครู รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ เป็นต้น
4. เป็นประเพณีที่เน้นคุณค่าของการรวมกันในสังคม มีความร่วมมือร่วมใจ ให้อภัย และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เช่น ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ปลุกบ้านทำบุญ หรือทำบุญบ้าน เป็นต้น
5. เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความรื่นเริง เช่น มีการละเล่นหรือมีมหรสพสมโภชเฉลิมฉลองในงานพิธีและประเพณีต่าง ๆ
6. เป็นประเพณีที่มีการประสานกันระหว่างประเพณีเดิมกับสภาพปัจจุบัน โดยมีปัจจุบันโดยไม่ยึดติดกับของเก่าทั้งหมด แต่เปลี่ยนแปลงรายละเอียดหรือวิธีการบางอย่างให้เหมาะสมกับยุคสมัย

วิจิตรา ชอนยาง (2532 : 35-36 อ้างถึงในปรางทิพย์ สอนบุตร. 2541 : 21) กล่าวถึงพฤติกรรมที่จัดว่าเป็นประเพณีมีลักษณะสำคัญ 4 ประการดังนี้

1. เป็นเรื่องของกาปฏิบัติ ซึ่งอาจเนื่องมาจากความเชื่อศรัทธาต่อสิ่งนั้น และการปฏิบัติยังหวังผลตอบแทนด้วย
2. เป็นเรื่องของกาสั่งสมสืบทอด ประเพณีเกิดจากการสั่งสมเป็นระยะยาวนานพอสมควร จนคนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่าเป็นเรื่องดีงามเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ในขณะเดียวกันก็มีการถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้แก่บุคคลที่อยู่ใกล้กันจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

3. เป็นเรื่องของแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากปัจจัยที่ทำให้เกิดประเพณี คือ มนุษย์ และสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ ดังนั้นประเพณีจึงเป็นเรื่องของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งประเพณีมีทั้งส่วนที่แตกต่างและส่วนที่เหมือนกันในแต่ละท้องถิ่น

4. เป็นเรื่องของแต่ละกลุ่มชน กลุ่มชน หมายถึง ผู้สืบเชื้อสายมาบรรพบุรุษเดียวกัน หรือมีลักษณะร่วมกันหลาย ๆ อย่าง เช่น ศาสนา ความเชื่อ ภาษาพูด เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า ประเพณีไทยมีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ และการทำมาหากินของคนไทย ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย และการทำไร่ ทำนา ประเพณีที่มีลักษณะยกย่องเชิดชูบุคคล หรือสิ่งที่เคารพสักการะ ประเพณีที่เน้นคุณค่าของการรวมกันในสังคม มีความร่วมมือร่วมใจ ให้อภัยและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ประเพณีที่แสดงออกถึงความรื่นเริง และประเพณีที่มีการประสานกันระหว่างประเพณีเดิมกับสภาพปัจจุบัน

ความสำคัญของประเพณี

วิจิตร ขอนยาง (2532 : 41-45 อ้างถึงในปรางทิพย์ ธอนนุตร. 2541 : 25) กล่าวถึงคุณค่าของประเพณีไว้ว่า ประเพณีมีคุณค่าหลายด้านดังนี้

1. ด้านศาสนา ประเพณีมีคุณค่าต่อศาสนาหลายอย่างดังนี้

1.1 ประเพณีบางอย่างทำให้ผู้ปฏิบัติได้แสดงกตเวทิตูต่อผู้มีพระคุณ ทั้งที่เสียชีวิตไปแล้ว และยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน เช่น ประเพณีการทำบุญแก่ผู้ตาย ประเพณีรดน้ำดำหัว เป็นต้น

1.2 ประเพณีบางประเภททำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสบายใจ มีสิ่งยึดเหนี่ยวทำให้จิตใจดีเป็นผลให้เกิดการปฏิบัติที่ดีตามมาด้วย

1.3 ประเพณีบางอย่างทำให้เกิดการเชื่อมั่นในการปฏิบัติทำดีอย่างไม่ย่อท้อ สนับสนุนคำสอนทางพุทธศาสนาที่ว่าทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว

1.4 ประเพณีบางอย่างทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจเอื้อเฟื้อ มีเมตตาต่อมนุษย์ เช่น ประเพณีการหว่านทานหรือแจกทาน เป็นต้น

2. ด้านวัฒนธรรม ดังนี้

2.1 ประเพณีมีส่วนควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นผู้ที่ประพฤติในทำนองคลองธรรม มีความสงบสุขเกิดขึ้นในสังคม เช่น ประเพณีตักบาตรในวันสำคัญทางศาสนา

2.2 ประเพณีเป็นเอกลักษณ์ของประเทศ เพราะประเพณีเป็นเรื่องของบุคคล และชุมชนที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมกันมาเป็นเวลาช้านาน เช่น วันสงกรานต์ จรดพระนังคัล แรกนาขวัญ

2.3 ประเพณีบางอย่างเป็นเครื่องยกย่องเกื้อหนุนทางสังคมบางประการไว้อย่างมีความหมาย เรื่องราวของคนในสังคมบางอย่างอธิบายให้เข้าใจยากและจะต้องใช้เวลา แต่ประเพณีสามารถสรุปความหมายออกมาได้โดยบรรจุไว้ในพิธีกรรมแต่ละขั้นตอน เช่น การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

3. ด้านเศรษฐกิจและการปกครอง คุณค่าของด้านนี้ไม่แสดงออกตรง ๆ แต่จะแฝงไว้อยู่ในการปฏิบัติดังนี้

3.1 เป็นเครื่องหมายแสดงความผูกพันทางเศรษฐกิจ การปฏิบัติประเพณีจะเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเสมอให้มองที่การแลกเปลี่ยนทางวัสดุที่จะนำมาประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ค่าสินสอดของฝาก ค่ายกครู

3.2 ประเพณีที่เป็นจุดรวมแห่งความสามัคคี เพราะประเพณีเกิดจากการร่วมมือของคนในสังคม

3.3 ประเพณีช่วยเน้นฐานะทางสังคมและความเจริญของประเทศ เพราะประเพณีเป็นเรื่องของการร่วมมือของคนในสังคม

วิชานุกร เศรษฐ (2532 : 15 อ้างถึงในปรานทิพย์ ชอนบุตร. 2541 : 26) กล่าวถึงคุณค่าของประเพณีไว้ว่า ประเพณีเป็นสิ่งที่สำคัญมีค่าควรแก่การศึกษาและสงวนไว้เป็นอย่างยิ่งด้วยเหตุดังนี้

1. ประเพณีนั้นเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญอย่างอย่างหนึ่งแสดงถึงอดีต มีความเจริญมาช้านานของสังคมไทย จึงสมควรที่คนไทยควรภูมิใจในความเป็นชาติไทยร่วมกัน
2. ประเพณีที่ดีเป็นตัวอย่างบอกถึงความเจริญมีอารยธรรมและมีเกียรติที่ทัดเทียมกับประเทศอื่นเขา
3. ประเพณีไทยเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของคนไทย แสดงว่าคนไทยนั้นมีลักษณะเป็นของตนเองมิได้ลอกเลียนแบบ หรือ หยิบยืมมาจากของชาติอื่นเสียทั้งหมดย่อมจะเป็นที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง
4. ประเพณีเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกร่วมของคนในชาติให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงว่าเป็นพวกเดียวกันมีความเป็นไทยเหมือนๆ กัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมกลมเกลียวและเสริมความมั่นคงของประเทศชาติ

5. ประเพณีนั้นเป็นเครื่องแสดงถึงอดีตและปัจจุบันของวิถีชีวิตแบบไทย ๆ การสนใจ ประเพณีไทย แสดงว่าไทยให้ความสำคัญแก่ตนเอง ผู้ที่ละทิ้งไม่สนใจประเพณีอันดีงาม ของไทยเท่ากับเป็นการดูถูกตนเอง

จึงกล่าวได้ว่า ประเพณีเป็นสิ่งสะท้อนแสดงให้เห็นว่าสังคมของตนมีความเจริญ ในยุคใด กล่าวคือ ถ้าสมาชิกของสังคมพยายามดำรงรักษาประเพณีไว้ได้มิให้สูญหายไป ถือว่าสังคมยุคนั้นมีความเจริญงอกงาม โดยเฉพาะความเจริญงอกงามทางด้านจิตใจ ทำให้ผู้คน มีความสมานสามัคคี พร้อมใจกันปฏิบัติและรักษาไว้ซึ่งประเพณีแห่งตน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

ศศิภา ประสพทรัพย์ (2539) ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์อยู่ในระดับค่อนข้างสูง โดยปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเยาวชนได้แก่ เพศหญิง มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมสัมพันธ์ และการสร้างจิตสำนึกมากกว่าเพศชาย เยาวชนที่เคย เดินทาง 3 ครั้งขึ้นไปจะมีส่วนร่วมในการไปทัศนศึกษามากกว่าเยาวชนที่เดินทางน้อย แนวทาง แก่ไขจึงเป็นหน้าที่ของการท่องเที่ยวที่จะต้องส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้กว้างขวางขึ้น โดยผ่านสถาบันต่าง ๆ เช่น ครอบครัว สถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วม จัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

อโนทัย เพียรคงล (2540) ได้วิจัยเรื่อง ความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชน ท้องถิ่นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากต้องการมีส่วนร่วมใน 4 กิจกรรม ได้แก่ การจัดบริการด้านที่พัก การเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ การจัดบริการ ด้านการแสดง ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และการจัดบริการด้านพาหนะรับ – ส่ง

พันธุ์ศักดิ์ ชูทอง (2541) ได้วิจัยเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในธรรมชาติของประชาชน บ้านสะโงะ ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูล ส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับที่ดีมากต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีทัศนคติต่อกิจกรรม การท่องเที่ยวที่ประสานสัมพันธ์ระหว่าง 4 องค์ประกอบ คือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประโยชน์ของชุมชน และการศึกษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งประชาชน มีทัศนคติเกี่ยวกับแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และเป็นไปในทางที่ยั่งยืน

อริวัศ วงแหวน (2545) ได้วิจัยเรื่อง การวางแผนภูมิทัศน์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเกาะหมาก จังหวัดพัทลุง ผลการวิจัยพบว่า ข้อมูลด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมพื้นฐานที่สำคัญที่ใช้ในการออกแบบวางแผนภูมิทัศน์เพื่อการอนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวของเกาะหมาก จากข้อมูลดังกล่าว จึงนำมากำหนดช่วงชั้นของโอกาสด้านนันทนาการ และขีดความสามารถในการรับรองของแหล่งท่องเที่ยวของพื้นที่โดยรอบ ได้แก่ เกาะหมาก เกาะสี่ เกาะห้า และเกาะตาไสยายสา ซึ่งเหมาะสมต่อการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สาคริน บุญพิทักษ์ (2546) ได้วิจัยเรื่อง กิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า

1. ชาวบ้านแม่กำปองมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนทุกขั้นตอน ซึ่งมีรูปแบบการมีส่วนร่วมโดยตรง และการมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยกลุ่มผู้นำชุมชนจะมีบทบาทการมีส่วนร่วมมากกว่า กลุ่มชาวบ้าน ซึ่งเป็นผลมาจากหลายปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ สถานะทางเศรษฐกิจ สถานะบทบาททางสังคม การศึกษา ประสบการณ์ส่วนตัว ช่องทางการมีส่วนร่วม และการคาดหวัง และได้รับผลประโยชน์

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนและผลการเปลี่ยนแปลงชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง ที่ทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมีมากขึ้น และการมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชุมชน

ศิริวัฒน์ บุญจัตกุล (2546) ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาการปฏิบัติตามบทบาทและแนวคิดการพัฒนาด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด ในเขตตรวจราชการที่ 8 กระทรวงวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดในการพัฒนามาบทาบทด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีประเด็นที่สำคัญ คือ

1. ควรมีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในการส่งเสริมด้านวัฒนธรรม

2. ควรส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน หรือศูนย์วัฒนธรรมทุกระดับ เพื่อรวบรวมงานวัฒนธรรมให้เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอด และการเรียนรู้

3. ให้มีการพัฒนาด้านวัฒนธรรม โดยการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน และทุกระดับ

4. ส่งเสริมให้มีการเผยแพร่กิจกรรมด้านวัฒนธรรมผ่านสื่อสารมวลชนทุกแขนง

5. ส่งเสริมด้านการศึกษา ให้มีการนำวัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอน ในหลักสูตรของสถานศึกษา เพื่อให้เยาวชนได้ศึกษา เรียนรู้ และตระหนักในความสำคัญของงานวัฒนธรรม

จาโรจน์ สุวรรณรัตน์ (2546) ได้วิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนต่อโครงการพัฒนาท่องเที่ยวอ่างเก็บน้ำเขื่อนบางลาง จังหวัดยะลา ผลการวิจัยพบว่า

1. ระดับความคิดเห็นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนต่อโครงการพัฒนาท่องเที่ยวอ่างเก็บน้ำเขื่อนบางลาง ในภาพรวมพบว่า อยู่ในระดับสูง ทั้งเขตพื้นที่โซนเอ โซนบี และโซนซี

2. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และประชาชนต่อโครงการพัฒนาท่องเที่ยวอ่างเก็บน้ำเขื่อนบางลาง พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ ได้แก่ การรับรู้ ข้อมูลข่าวสาร ความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมตำแหน่งหน้าที่การงานและระดับการศึกษา ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนต่อโครงการพัฒนาท่องเที่ยวอ่างเก็บน้ำเขื่อนบางลาง ได้แก่ เพศ อายุ ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน และเขตพื้นที่อยู่อาศัย

พรศุติ อินยะรัตน์ (2547) ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาสภาพและแนวทางการจัดการโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดตรัง ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพของโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว 5 ประเด็น คือ

1.1 ประวัติความเป็นมา ได้แก่ ความเชื่อหรือตำนานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของตำนาน ความเชื่อและประวัติความเป็นมา

1.2 สถานที่ตั้ง ได้แก่ ที่ตั้ง ที่ตั้งสัมพันธ์

1.3 ลักษณะสภาพแวดล้อม ได้แก่ ลักษณะสิ่งแวดล้อม จุดเด่นของโบราณสถาน

1.4 ความสัมพันธ์กับชุมชน ได้แก่ รูปแบบกิจกรรมของโบราณสถานที่ร่วมจัดกับชุมชน รูปแบบการใช้ประโยชน์โบราณสถานของชุมชน

1.5 การจัดโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ สิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคม การอนุรักษ์และพัฒนา

2. แนวทางการจัดการโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว 4 ประเด็น คือ

2.1 การประชาสัมพันธ์ ได้แก่ แนวทางการจัดการสื่อ รูปแบบการประชาสัมพันธ์

2.2 สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ แนวทางการจัดที่พัก ห้องน้ำ การบริการ
ขายอาหารและเครื่องดื่ม

2.3 การคมนาคม ได้แก่ แนวทางการจัดการเส้นทางคมนาคม สถานที่จอดรถ

2.4 การอนุรักษ์และพัฒนา ได้แก่ แนวทางการจัดการด้านการอนุรักษ์และพัฒนา
สภาพโดยทั่วไป จุดเด่นของโบราณสถานและการจัดทำโครงการต่าง ๆ

รัตนะ บุญประเสริฐ (2547) ได้วิจัยเรื่อง แบบจำลองการประเมินศักยภาพการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มน้ำ กรณีศึกษา : ลุ่มน้ำเชิงเขาห้วยใจ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
ผลการวิจัยพบว่า แบบจำลองที่ 1 มีความเหมาะสมที่จะใช้ประเมินการจัดกลุ่มชั้นความเหมาะสม
พื้นที่ในระดับลุ่มน้ำ สามารถประเมินความเหมาะสมของพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงเขาห้วยใจได้ 2 รูปแบบ
คือ กลุ่มพื้นที่สันโดยพื้นที่ด้านตอนบนและพื้นที่แบบกลุ่มที่ธรรมชาติที่พัฒนาในตอนล่าง
ส่วนแบบจำลองที่ 2 มีความเหมาะสมสำหรับประเมินศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงเขาห้วยใจอยู่ในระดับที่มีศักยภาพน้อยไม่เหมาะสมที่จะพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศในระดับพื้นที่ลุ่มแม่น้ำ แต่มีความเหมาะสมในระดับปานกลางที่จะพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศเฉพาะเป็นจุดในพื้นที่บางส่วนเท่านั้น

2. งานวิจัยต่างประเทศ

ชิตวูด (Chitwood, 1977 อ้างถึงในวนิดา จันทรมณี, 2545 : 57) ได้วิจัยเกี่ยวกับ
ความรู้และเจตคติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของผู้เข้าค่ายอนุรักษ์สำหรับเยาวชน เพื่อศึกษาความรู้และ
เจตคติต่อสิ่งแวดล้อมว่าเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ หลังจบการเข้าค่ายไปแล้วผลการวิจัย พบว่า
มีการเปลี่ยนแปลงทั้งความรู้และเจตคติต่อสิ่งแวดล้อมในทางที่ดีขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

โอโยลา เยเมเฮว (Oyola – Yemaiel, 1996) ได้วิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์ของการอนุรักษ์
การพัฒนา การท่องเที่ยว และอำนาจรัฐ ผลการศึกษาในส่วนของนักท่องเที่ยว พบว่า ระบบ
สวนสาธารณะแห่งชาติที่เกี่ยวข้องกับประเพณีนิยมซึ่งสืบต่อกันมาในระยะยาวนานเป็นแรงผลักดัน
หรือสนับสนุนให้เกิดการเคลื่อนไหวเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในอาเจนตินาโดย
ทรัพยากรธรรมชาติจะช่วยเกื้อกูลสังคมและพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมา
ซึ่งถือเป็นพื้นฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม

คาร์เตอร์ (Carter. 2000) ได้วิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว : รูปแบบในอนาคต งานวิจัยนี้เป็นกรณีศึกษาในประเทศที่พัฒนาแล้วในเอเชีย โดยรูปแบบการแสดงออกทางวัฒนธรรม ถือเป็นพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวัฒนธรรม ซึ่งการแสดงออกในวัฒนธรรม คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ กลุ่มชมรมหรือเจ้าของบ้านจำนวนมากมายที่บอกเล่าถึงวัฒนธรรม ที่ให้คุณประโยชน์สามารถจัดเตรียมเป็นแหล่งการท่องเที่ยวได้ ดังนั้น การแสดงออกในทาง วัฒนธรรมคือ การถ่ายโอนระหว่างวัฒนธรรมเจ้าของบ้านกับนักท่องเที่ยว

จอร์จ (George. 2004) ได้วิจัยเรื่อง วัฒนธรรมที่มีคุณค่าสำหรับพัฒนา/ส่งเสริมการท่องเที่ยว : กรณีท้องถิ่นในเซตแอตแลนติก ประเทศแคนาดา โดยการศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาหาข้อมูลคุณค่าของวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่มีคุณค่าสำหรับการพัฒนา ส่งเสริมการท่องเที่ยวในเซตแอตแลนติก ประเทศแคนาดา การศึกษากระทำอย่างละเอียด ในลักษณะของการศึกษารายกรณี โดยได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของท้องถิ่นในชนบทด้านวัฒนธรรมที่มีคุณค่าที่เหมาะสมกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ข้อค้นพบ 4 ประการ คือ

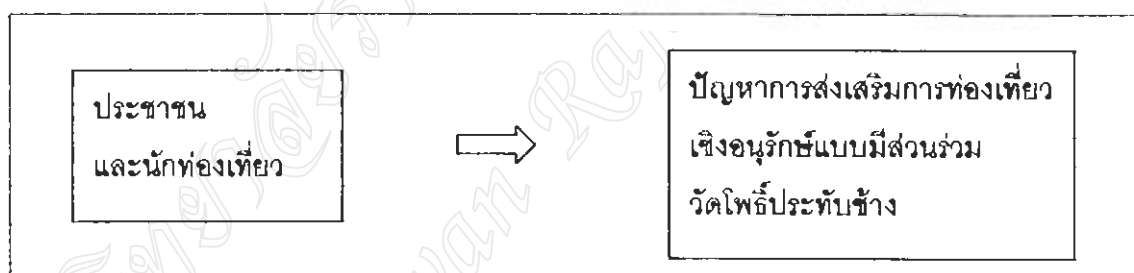
1. วัฒนธรรมในท้องถิ่นถือเป็นทรัพย์สินที่มีคุณค่า
2. การส่งเสริมวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นพลังในการสืบทอดวัฒนธรรม อันเป็นหนทางสู่การพัฒนาเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัย
3. ท้องถิ่นเป็นสถานที่หรือแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิม
4. พื้นฐานดั้งเดิมของท้องถิ่นจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติและแนวคิดของสังคมในพื้นที่นั้น ๆ

รูทเวลล์ (Rothwell. 2004) ได้วิจัยเรื่อง เส้นทางของกลุ่มชนหมู่เกาะเบอมูตะสู่การเป็นผู้ดูแลการท่องเที่ยว ในบริภูณานิพนธ์นี้เป็นการพัฒนาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนเบอมูตะ เพื่อตอบสนองความต้องการของการท่องเที่ยว จึงพยายามที่จะปลุกเร้าให้กลุ่มชนเบอมูตะตื่นตัว และเห็นความสำคัญของธรรมชาติและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่จะแสดงให้เห็นถึงความงดงามในการเยี่ยมชม ซึ่งสามารถทำให้เป็นแบบอย่างได้ โดยผลการพัฒนาพบว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ดี เหมาะสมสอดคล้องกับโครงสร้างการท่องเที่ยวสมัยนิยม

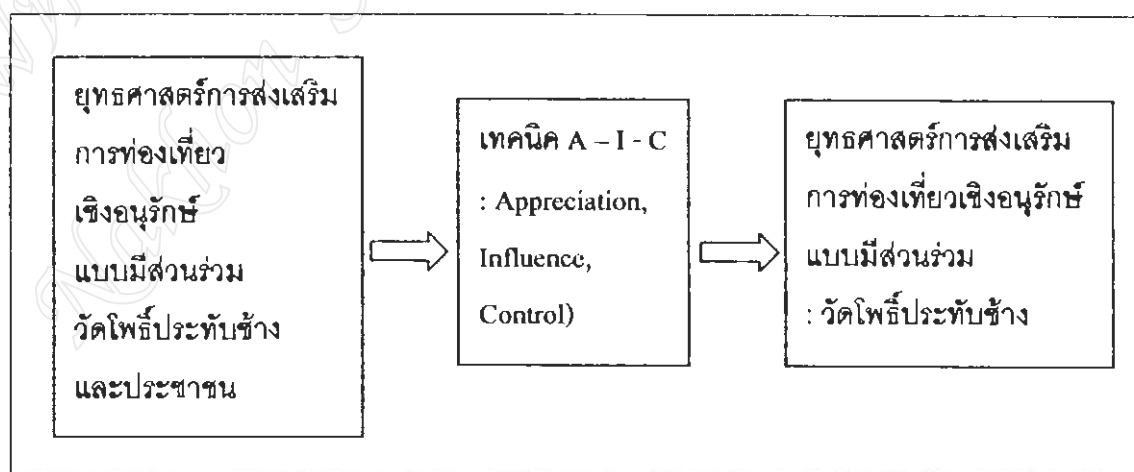
จึงกล่าวได้ว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อาจดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โดยชุมชนหรือประชาชนที่มีทรัพยากรเกี่ยวกับแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และเป็นไปในทางที่ยั่งยืนจะเป็นผู้รับประโยชน์การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดังนั้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวจึงควรบริหารจัดการให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมคิดร่วมปฏิบัติร่วมรับผิดชอบในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการกำหนดปัจจัย กระบวนการ และ ผลผลิตของการส่งเสริมการท่องเที่ยว อันจะส่งผลให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวมีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ การท่องเที่ยวมีความเคลื่อนไหวและมีพัฒนาการเชิงบวก ทรัพยากรของชาติทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และศิลปวัฒนธรรมได้รับการอนุรักษ์และสืบสานได้อย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ช่วงที่ 1

ช่วงที่ 2

ภาพที่ 2.5 แสดงกรอบความคิดในการวิจัย